

2020-01

jaargang 51
nummer 01
februari 2020

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

„Fuck you Greta”
Adriaan Gerhard, de rode bovenmeester
Leven met de dood

Vrije wil
De zegeningen van socialisme
Tussen waarheid en waanzin

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2511 CA Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20:00-22:00 u. inloop vanaf 19:30 u.
kosten €3,00
drankjes voor eigen rekening

Kijk altijd op de website
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie.

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voor en achter: Anton Constandse Lezing, 30 november 2019, 1e Klas Restauratie in Centraal Station Amsterdam;
foto's van René van Elst.

Voor: v.l.n.r. Stanley Bakker, Bert Gasenbeek, Fatima el Mourabit, Sjoerd Karsten en Paul Scheffer;

Achter: achtereenvolgens Fatima el Mourabit, Sjoerd Karsten, Paul Scheffer, Stanley Bakker, Bert Gasenbeek, Sjoerd Karsten, Paul Scheffer voor publiek.

De Vrijdenker

jaargang 51 • nummer 01 • februari 2020

INHOUD

Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie / Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	3
Berichten van de redactie	<i>René van Elst</i>	3
Anton Constandse Lezing 2019	<i>René v. Elst / Stanley Bakker</i>	4
Adriaan Gerhard, de rode bovenmeester	<i>Sjoerd Karsten</i>	7
Vrije wil	<i>Sicco Polders</i>	12
„Fuck you Greta!”	<i>Floris van den Berg</i>	14
Amerikaans politicus roept op tot doden van niet-christenen	<i>Maarten Gorter</i>	16
Introductie van drie kandidaatbestuursleden	<i>Stanley Bakker</i>	18
Aspirant bestuurslid stelt zich voor	<i>Violette Rondeel</i>	18
Leven met de dood	<i>Anton van Hooff</i>	19
De zegeningen van socialisme	<i>Floris van den Berg</i>	22
Ingezonden mededeling Vrijdenkersmeetings	<i>Tafel van de Rede</i>	24
Ontkenning	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	25
Interview met Jezus Christus	<i>Ewout Klei</i>	27
Tussen waarheid en waanzin	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	30
Column Terzijde ‘Over vrijheid’	<i>Sicco Polders</i>	31
Prijs voor beste artikel van 2020	<i>Redactie</i>	31
De auteurs van dit nummer / Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	32

Helaas moeten wij u mededelen dat **Hans Klein** onlangs onverwacht is overleden. Hoewel op hoge leeftijd, leverde hij de laatste jaren een aantal gewaardeerde bijdragen aan ons blad. Onze deelneming gaat uit naar zijn dierbaren.

De Redactie

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod. Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers! Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Raymond van Es
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek, Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding op pag. 1!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam **De Dageraad**.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jacques Honkoop – penningmeester / vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof – secretaris
Fabian van Langevelde

Kruithof - Honkoop - Korteweg - Van Langevelde - Bakker

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek, Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- *Website:* devrijegedachte.nl
- *YouTube-kanaal:* www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- *Facebook-pagina:* <https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>

Voorwoord

Een nieuw decennium, hetzelfde geluid. Tijden zijn veranderd maar de idealen van de vrijdenker nog steeds broodnodig. Omdat wij tegenover het asgrauwe wereldbeeld van de religieuze fanatici, die ons het liefst een kopje kleiner willen maken, een weldenkende, rationele, humane visie stellen. En omdat de onderstroom van religieuze gevoelens niet afneemt. Religie is nog steeds een machtige factor in Nederland en de religieuze tenen zijn er niet korter op geworden - de lontjes daarentegen wel.

Binnen het discours van het politieke debat is religie alom aanwezig, met alle gevolgen van dien. Mede onder invloed van de Christen-Unie en de Staatkundig Gereformeerde Partij is in Nederland het speciaal kweken van embryo's voor onderzoek nog steeds verboden, terwijl er ernstige ziektes mee uit de wereld geholpen kunnen worden. Nederland heeft, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland, geen vaccinatieplicht, terwijl de dekkingsgraad ter voorkoming van de uitbraak van een epidemisch virus zorgwekkend laag begint te worden. En de vooruitstrevende euthanasiewetgeving wordt het liefst weer teniet gedaan door scherpshijpers als Kees van der Staaij. Dan heb ik het nog niet over de invloedrijke preken van imams en het nog altijd heersende taboe op kritiek op jongensbesnijdenis, een dagelijkse praktijk binnen de Joodse en Islamitische gemeenschap. De Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst waarschuwde in 2010 al voor het gevaar van besnijdenis, en prominente vrijdenkers als Floris van den Berg en Anton van Hooff ageren al jaren tegen deze op religie gestoelde verminking. De kerken lopen leeg, maar de harten blijven kloppen voor religieuze waanbeelden, dogma's en irrationele, esoterische prietpraat.

Vrijdenken is geen vanzelfsprekendheid. Binnen een mum van tijd kunnen wij vrijdenkers als paria's worden beschouwd. Lees daarover het schokkende relaas in deze editie van Maarten Gorter over Matt Shea, lid van het Huis van Afgevaardigden in de Amerikaanse staat Washington, die oproept tot het doden van niet-christenen. Redenen te over om ook dit jaar weer door te gaan met de verspreiding van ons gedachtegoed. Wij doen dit met de pen. Hopelijk met uw instemming en waardering. En wellicht ook met uw ideeën op schrift gesteld. Vandaar ons besluit het beste ingezonden artikel voor 2020 te belonen met een waardebon van honderd euro. Verderop in het blad vindt u daar meer informatie over.

Ik wens u veel lees - én schrijfplezier.

Sicco Polders - hoofdredacteur

Wisseling van de wacht

Het spijt ons voor Raymond van Es dat hij zich om persoonlijke redenen genoodzaakt heeft gezien om zijn functie als hoofdredacteur van ons blad neer te leggen. Wel blijft hij als redacteur actief. Tijdens een redactievergadering op 19 januari j.l. stelde Sicco Polders zich beschikbaar voor het vervullen van de vacature en werd hij met algemene stemmen benoemd. Sicco (filosoof, docent, Montaignekenner en caféhouder) draait sinds september 2018 in de redactie mee en laat u en ons regelmatig van door-dachte pennenvruchten genieten. Hij heeft zich voorgesteld in De Vrijdenker 2018-07 op pag. 5. Hierboven kunt u zijn eerste voorwoord lezen.

Tegelijk met deze benoeming is besloten om het logistieke deel van de functie af te splitsen en toe te vertrouwen aan redacteur Maarten Gorter in de functie van coördinator. De post aan het adres redactie@devrijgedachte.nl zal door hem worden ontvangen en doorgegeven en hij zal de besluitvorming over de inzendingen coördineren en administreren. Het voeren van correspondentie met auteurs over hun inzendingen blijft een taak van de hoofdredacteur.

Mede namens de andere redacteurs wens ik Sicco en Maarten veel succes!

René van Elst, eindredacteur

Mutaties in het bestuur

Uit de kring van het bestuur hebben wij vernomen dat Leon Korteweg na de komende Algemene Jaarvergadering zijn bestuurslidmaatschap niet zal voortzetten.

Er is ook verheugend nieuws van onze voorzitter dat zich drie kandidaten voor bestuursfuncties hebben gemeld. Ik verwijs daarvoor naar zijn bericht op pagina 18 van dit nummer. De kandidaten stellen zich in dit nummer en in het volgende aan u voor en, naar verwacht mag worden, tijdens de komende Algemene Jaarvergadering.

René van Elst,
eindredacteur

Anton Constandse Lezing 2019

René van Elst / Stanley Bakker

De jaarlijkse Anton Constandse Lezing werd op zaterdag 30 november 2019 gehouden in de 1e Klas Wachtkamer van het Centraal Station te Amsterdam. Met ongeveer 120 aanwezigen was deze fraaie ruimte, evenals de rest van het station ontworpen door Pierre Cuypers (1827-1921), goed gevuld. Vrije Gedachtevoorzitter Stanley Bakker vermeldde in zijn welkomstwoord dat Cuypers vooral kerken ontwierp, de zeventig die daarvan gebouwd werden, zullen vast niet allemaal nog in gebruik zijn. Hij is ook bekend als ontwerper van het Rijksmuseum. Dat werd vroeger wel het bisschoppelijk paleis genoemd en het station wel de kathedraal. Het station dateert van 1881-1889; onze atheïstisch-humanistische vereniging is toch nog ouder; deze dateert van 1856.

Sjoerd Karsten / Bert Gasenbeek

Sjoerd Karsten is emeritus hoogleraar onderwijskunde. Hij voltooide zijn doctoraalstudies in de sociologie cum laude aan de Universiteit van Leiden en promoveerde daar ook in de sociale wetenschappen. Hij sprak de Anton Constandse Lezing uit en presenteerde daarmee zijn nieuwste boek *De rode bovenmeester* over de pedagoog en politicus Adriaan Gerhard. De aantekeningen die hij voor zijn lezing maakte, maar wegens ongunstige lichtval nauwelijks kon gebruiken (wat aan de lezing geen afbreuk deed), zijn in enigszins uitgewerkte vorm te lezen op pag. ... van dit blad. De lezing zoals die feitelijk gehouden is, is te zien en horen op het YouTube-kanaal van de Vrije Gedachte; de link naar de video is <https://youtu.be/kXYgO3evjtM>

Bert Gasenbeek (links op onderstaande foto, rechts **Sjoerd Karsten**) van de Universiteit voor Humanistiek gaf de aanzet tot het schrijven van de biografie over Gerhard en zorgde voor de uitgave ervan. Daarover vertelde hij na Sjoerd Karstens lezing. Hij leerde bij de promotie van Vincent Stolk Karsten kennen (als de copromotor) en was samen met Stolk nauw betrokken – met veel genoegen – bij de totstandkoming van het

boek. Het is uitgegeven als deel 24 in de reeks Humanistisch Erfgoed; misschien zal deel 25 over Anton Constandse gaan, aldus Bert Gasenbeek.

Fatima el Mourabit

Na beantwoording door Sjoerd Karsten van diverse vragen uit het publiek, kondigde bestuurslid Leon Korteweg **Fatima el Mourabit** aan. Zij werkt bij de FNV als organisator van vakbondsactiviteiten en zij is voorzitter van het Platform Nieuwe Vrijdenkers, dat opgezet is door het Humanistisch Verbond en dat opkomt voor mensen met een islamitische achtergrond die niet meer gelovig zijn. Zij komt uit de Marokkaanse gemeenschap in ons land en heeft daar strijd moeten leveren om haar leven naar eigen inzicht in te richten. Zij steunt anderen nu daarbij. Zij is een van de twaalf geïnterviewden in het boek *Nieuwe vrijdenkers*.

Fatima el Mourabit vertelde dat zij geboren is in Ede en twee dochters heeft. In 2006 heeft zij haar ouders laten weten dat zij niet meer geloofde. Dat was het resultaat van een proces, dat al begon toen zij niet begreep waarom haar kleuterklasgenootjes naar de hel zouden gaan en zij naar het paradijs. Het leidde tot verbreking van het contact met ouders en familie. Zij belandde in een burn out met onzekerheid over haar identiteit en over wat zij wilde. Ca. 5 jaar geleden kwam zij in contact met Nazmiye Oral en raakte zij betrokken bij de theatervoorstelling *Niet meer zonder jou* (<https://adelheid.pr.co/103049-niet-meer-zonder-jou>) en een documentaire daarover. Contacten met mensen daarbij en daarna stimuleerden haar om met haar moeder over het probleem te praten. Bij het Humanistisch Verbond raakte zij betrokken bij activiteiten om andere mensen met zulke ontworstelingsproblemen te helpen. Dat heeft geleid tot haar meedoen aan het boek *Nieuwe vrijdenkers* (haar foto staat op de cover), tot het Vrijdenkersplatform en tot de cursus *Losing my religion* om nog meer mensen aan te trekken. Ze is steeds bezig om het taboe op zelfbeschikkingsrecht te doorbreken. De meest gehoorde problemen betreffen (de vrees voor) het verstoten worden door de gemeenschap en moeder geen pijn willen doen. De mensen willen contact houden met degenen van wie ze houden en niet als islam-bashers gezien worden en niet gekaapt worden door PVV-aanhangers. Maar ze willen gehoord worden. Om geen ex-moslims te worden genoemd wordt de naam nieuwe vrijdenkers

gebruikt. Voor deze mensen zet Fatima el Mourabit zich in en gaat ze in gesprek met diverse organisaties.

Laudatio voor Paul Scheffer

Na de beantwoording door Fatima el Mourabit van vragen uit het publiek gaf voorzitter Stanley Bakker zijn toelichting op de aanwijzing van Paul Scheffer als Vrijdenker van het Jaar 2019:

Sinds 2006 wordt de Anton Constandse Lezing gecombineerd met het uitroepen van de Vrijdenker van het Jaar. In de afgelopen jaren waren dat onder meer Boris van der Ham, Maarten 't Hart, Arjen Lubach, Karin Spauk, Hafid Bouazza, Dick Swaab, Piet Borst en Herman Philipse; de overige verkozen vrijdenkers van het jaar kunt u op onze website terugvinden.

Al deze personen zijn door het bestuur van De Vrije Gedachte verkozen op basis van hun inzet en prestaties op het atheïstisch humanistisch gebied. Maar hoe wordt iemand nou precies Vrijdenker van het jaar kun je je afvragen? En op basis waarvan komt het bestuur dan tot een bepaalde keuze voor een persoon?

Elk jaar is het een enorme uitdaging om De Vrijdenker van het jaar te kiezen. Niet omdat er te weinig geschikte personen zijn, integendeel er zijn gelukkig veel actieve vrijdenkers in Nederland die zich inzetten voor de bevordering van het atheïstisch humanisme.

Dit jaar hadden wij als bestuur weer de opgave om een vrijdenker van het jaar te kiezen. Daarvoor hebben we een top 5 lijst samengesteld van personen van wie we erg onder de indruk waren. Van elke persoon hebben we een korte biografie samengesteld met daarbij zijn of haar inspanningen en verdiensten in de afgelopen jaren en in welke mate deze overeenkwamen met de doelstellingen van onze vereniging.

De doelstellingen van De Vrije Gedachte zijn:

- Strikte scheiding tussen kerk en staat;
- Het weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs;
- Het bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding;
- Het ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen;
- Vrijheid van expressie;
- Respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan;

- Erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leven;
 - Respect voor andere levende wezens en het milieu.
- Bij Paul Scheffer was het gelijk volkomen duidelijk dat al zijn prestaties en zijn gehele oeuvre aan 3 enorm belangrijke doelstellingen van onze vereniging voldeden, namelijk:

- Het bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding;
 - Vrijheid van expressie;
 - Respect voor de waardigheid van de mens als wezen.
- De andere kandidaten scoorden ook erg goed op één of meerdere doelstellingen, maar na één stemronde van het bestuur was het meteen duidelijk dat Paul Scheffer Vrijdenker van 2019 moest worden.

Maar wie is precies Paul Scheffer? De eerlijkheid gebiedt me te zeggen dat ik zelf Paul Scheffer wel van naam kende en volgens mij weleens gezien had op televisie in een praatprogramma, maar dat ik me eigenlijk nooit verder in hem had verdiept. Echter, na zijn nominatie als Vrijdenker van het jaar 2019 ben ik dat natuurlijk wel direct gaan doen.

Maar hoe krijg je een beeld van iemand zonder diegene ooit gesproken te hebben? Gelukkig hebben we daarvoor het internet met Google (3.050.000 resultaten) en kon ik ook vrij gemakkelijk zijn boeken bestellen via Bol.com (46 resultaten).

Als je in Google de naam Paul Scheffer intypt verschijnen meteen de volgende opties:

- Paul Scheffer getrouwd
- Paul Scheffer dochter
- Paul Scheffer NRC
- Paul Scheffer het multiculturele drama
- Paul Scheffer thierry baudet
- Paul Scheffer uva
- Paul Scheffer migratie
- Paul Scheffer de vorm van vrijheid

Het gaf me al enigszins een beeld van Paul Scheffer, alleen begreep ik niet direct waarom Thierry Baudet in dat rijtje voorkwam.

In een gelinkt Volkskrantartikel vond ik een korte biografie:

- 1954 Geboren in Nijmegen, op 3 september
- 1978-1981 Correspondent Parijs en Warschau
- 1988 Boek Een tevreden natie
- 2000 Essay Het multiculturele drama
- 2003-2011 Hoogleraar grootstedelijke problematiek (Wibautleerstoel, UvA)
- 2007 Boek Het land van aankomst
- 2011-heden Hoogleraar Europese studies, Universiteit van Tilburg
- 2012 Boek (met Han Entzinger) De staat van integratie, Rotterdam - Amsterdam
- 2016 Essay De vrijheid van de grens
- 2018 Boek De vorm van vrijheid

Via Bol.com had ik de volgende boeken van Paul Scheffer besteld en de volgende dag al in huis:

- De vrijheid van de grens
- De vorm van vrijheid
- Het land van aankomst

Na het lezen van deze boeken werd ik me bewust van de grensoverschrijdende en vooruitziende visie die Paul Scheffer heeft. Hij schrijft op een zeer inspirerende en

goed leesbare wijze over hedendaagse en toekomstige uitermate uitdagende en controversiële onderwerpen. Uit zijn boek *Het land van aankomst* wil ik graag een paar citaten halen welke mij enorm aanspreken als vrijdenker en als voorzitter van De Vrije Gedachte: “Het is niet moeilijk om verdraagzaam te zijn onder gelijkgezinden. Tolerantie gaat juist over een vreedzame omgang met diepgaande meningsverschillen. Anders gezegd: ook orthodoxe opvattingen hebben een plaats in een open samenleving. Zulke handhaving van de maatschappelijke vrede is iets anders dan een samenleving waarin iedereen zich keurig aan de multiculturele etiquette houdt en nergens meer over durft te oordelen. Tolerantie kan niet worden gebouwd op al te veel taboes. De overheden zijn voortdurend uit op conflictvermijding en hebben de neiging om ter wille van de maatschappelijke vrede de vrijheid van meningsuiting in te perken.” “De vrijheid van meningsuiting wordt uiteindelijk begrensd door het uitlokken van geweld en niet door een gevoel van krenking bij deze of gene.” “Tolerantie vraagt om een open samenleving waar de meningen vrijelijk kunnen botsten en waar tegelijk eenieder beseft dat de maatschappelijke vrede vraagt om een zorgvuldige naleving van wetten. En om zelfbeheersing, die niet mag worden verward met vrees.” En het laatste citaat waar onze vereniging regelmatig mee van doen heeft: “Religiekritiek, hoe bekrompen die soms ook kan zijn, mag niet worden verward met etnische of raciale vooroordelen.”

Ik kan het iedereen hier aanraden om ook eens naar Bol.com te gaan en één of meer boeken van Paul Scheffer aan te schaffen. De boeken bieden veel nieuwe inzichten en goed onderbouwde kennis.

Natuurlijk hadden we ook in het bestuur onderling overleg over de Vrijdenker van 2019 en besprak ik dit met ons bestuurslid Leon Korteweg. Toen ik vroeg wat zijn motivatie was voor de keuze voor Paul Scheffer zei hij het volgende.

‘Ik denk dat je Scheffers oeuvre van de afgelopen 20 jaar het beste kunt samenvatten als een streven naar een goede maar kritische integratie van moslimmigranten, waarbij we ruimte en begrip moeten hebben voor verschillen, maar niet terug moeten schrikken voor het handhaven van onze wetgeving, scheiding van kerk en staat en mensenrechten, met name die van vrouwen en lhbt’ers in moslimgemeenschappen. Je kunt moslims, en met name die vrouwen en homo’s onder de moslims, niet emanciperen zonder ze te integreren in onze samenleving. Het is een illusie dat zij ieder aspect van hun vermeende ‘identiteit/cultuur’ probleemloos kunnen vasthouden als ze hier in Nederland komen wonen, maar dan moeten wij wel moeite doen om hen in staat te stellen om dat los te laten i.p.v. ze tegen ons in het harnas te jagen met angst, haat, geweld en uitsluiting.’

Wij zijn als vereniging enorm trots dat Paul Scheffer deze nominatie direct aanvaardde als Vrijdenker van het jaar 2019.

Sinds 2014 overhandigen wij aan onze Vrijdenkers van het jaar een bijzondere plastiek, welke gemaakt is door Saskia Spigt. Het driekleurig viooltje (pansy in het Engels) is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *Pensée*, dat gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm van de bloem zelf

op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachte is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken.

Paul Scheffer, zou je naar voren willen komen om deze plastiek als Vrijdenker van het jaar 2019 in ontvangst te nemen.

Dankwoord Paul Scheffer / Sluiting.

Paul Scheffer dankte, na inontvangstneming van de plastiek, voor de vriendelijke woorden. Hij prees de keuze voor de locatie. Daarbij speelde mee dat hij een verwoede treinreiziger is, wat er ook mee te maken heeft dat hij geen rijbewijs heeft. Hij verklaarde dat uit een zekere luiheid maar ook uit misnoedigheid in de jaren 60 over het milieu, waar op de Kees Boekeschool veel aandacht werd besteed. Hij is wel steeds getrouwd geweest met iemand die een auto had.

Toen het bericht over zijn benoeming tot Vrijdenker van het jaar kwam, vroeg hij zich af hoe vrij hij zich eigenlijk voelde. Hij voelde zich de afgelopen jaren een stuk minder vrij dan voorheen, als schrijver over gevoelig liggende onderwerpen in een toenemend gepolariseerde samenleving. Het is zelfs moeilijk om te zoeken naar een midden tussen de extremen, bijvoorbeeld als het gaat om Europa (één of niet) of grenzen (open of dicht). Maar hij wil steeds zijn eigen spoor trekken en zich niet laten sturen door zijn critici. Hij heeft wel steeds meer het gevoel dat er mensen over zijn schouders meekijken; de door de voorzitter genoemde voorbeelden van internet-hits dragen tot zo'n gevoel bij. Als je als individu je weg door de wereld wilt banen, vormen groepsdenken en identiteitsdenken een voortdurende bedreiging.

Voorts speelt een rol dat bij het ouder worden een steeds langere staart van opvattingen achter je aan sleept, die vaak knel komt te zitten in de draaideur van je eigen gelijk. Verantwoordelijkheidsgevoel voor wat je naar buiten brengt, maakt je voorzichtiger bij het schrijven, in de wetenschap dat je mening op punten veran-

derd is of nog veranderen kan. Verantwoordelijkheidsgevoel, omdat je als commentator niet steeds aan de zijlijn staat. Scheffers vriend Michaël Zeeman zei daar ooit over dat niemand zich meer de minister van koloniën herinnert met wie Multatuli de degens kruiste, maar Multatuli nog wel. Scheffer voegde hieraan toe dat hij zich hier niet als een nieuwe Multatuli wil voorstellen. Maar het zijn vaak tegendraadse en niet in het centrum staande enkelingen geweest die veranderingen in de samenleving hebben ingeluid. Een geweldige nieuwe roman of een grote wetenschappelijke ontdekking zou belangrijker nieuws voor op een voorpagina kunnen zijn dan het politieke nieuws dat steeds de voorpagina's vult en lang niet altijd de kern van de samenleving raakt.

Het gevoel van onvrijheid komt ook voort uit onvermogen om bij het volgen van en schrijven over de actualiteit greep te houden op de lange lijnen in de geschiedenis. Daarom, aldus Scheffer, kan ik het schrijven van boeken niet combineren met het schrijven van columns. De geschiedenis is mijn remedie tegen de onvrijheid van de 24-uurs-cyclus van het nieuws; ik wapen mij tegen de waan van de dag door terug te gaan in de geschiedenis en het collectieve geheugen te onderhouden; ik zie dat als een bron van vrijdenken en vrijheid.

Hoe dan ook, ik zie het als een groot voorrecht dat ik nu kan doen wat ik mij op mijn veertiende had voorgenomen, namelijk met een pen in de hand de wereld tegemoet te treden en te beschrijven, te leven van woorden en mijn eigen spoor te trekken.

Voorzitter Stanley Bakker sloot vervolgens, na bloemen aan de sprekers te hebben overhandigd, de bijeenkomst.

Nawoord: vrijdenker met verlof

In NRC Handelsblad van 18 december 2019 sloot Paul Scheffer zijn serie columns voor die krant af met een stukje *Ook de vrijdenker moet op verlof*. Hij sprak daarin over zijn gevoelens van onvrijheid en bevoorrechtiging en hij refereerde aan zijn Vrijdenker van het Jaar-benoeming. Twee citaten:

“De aanleiding van de samenscholing in de restauratie was een aardige onderscheiding die ik een paar weken geleden mocht ontvangen: Vrijdenker van het jaar. Uitgereikt door een vereniging van atheïstisch-humanisten, opgericht in 1856. Ik kreeg de indruk dat enkele van de aanwezigen nog bij die oprichting aanwezig waren geweest.”

“Alles begint met zelfonderzoek: wie zichzelf niet wil zien als onderdeel van het probleem, kan beter zwijgen. Zo is misschien het overdenken van de eigen onvrijheid wel een vorm van vrijdenken. Daar in de restauratie sprak de socioloog Sjoerd Karsten over de pedagoog en sociaaldemocratische politicus Adriaan Gerhard (1858-1948). Een gedragen zin van Gerhard bleef hangen: “Streng zelfbetrachting, die hem zo vaak eigen feilen en zwakheden voor ogen houdt, leert de vrijdenker 't geheim van echte verdraagzaamheid.’”

Adriaan Gerhard, de rode bovenmeester

Anton Constandse Lezing 2019

Sjoerd Karsten

Deze lezing door Sjoerd Karsten, emeritus hoogleraar onderwijskunde, houdt verband met het uitkomen van zijn boek *De rode bovenmeester*, over de humanistische pedagoog en sociaaldemocratische politicus **A.H. Gerhard** (1858-1948).

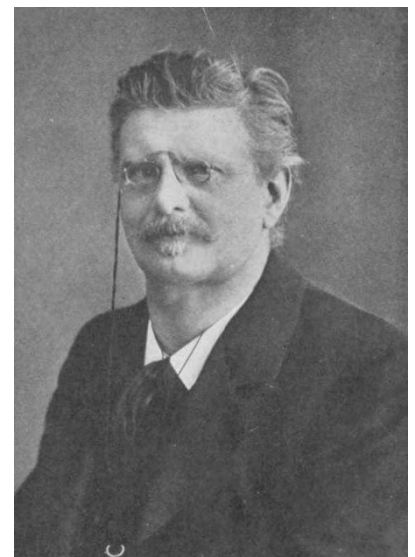
De tekst is een enigszins uitgewerkte versie van de aantekeningen die de heer Karsten voor deze lezing had gemaakt; voor de feitelijke lezing heeft hij de aantekeningen nauwelijks gebruikt. De lezing zoals die werkelijk is gehouden, kunt u zien en horen op ons YouTube-kanaal; de link is <https://youtu.be/kXYgO3evjtM>

Noten zijn toegevoegd door René van Elst.

Vooruitgangsoptimisme

Anton Constandse, de naamgever van deze lezing, en Adriaan Gerhard, over wie deze lezing gaat, waren beiden strijdbare en zeker ook optimistische personen. Zij zagen ondanks alle tegenslagen (op politiek en persoonlijk vlak) *voortgang* en hadden vertrouwen in de toekomst. Daarom is het des te opmerkelijker dat Constandse zijn persoonlijke herinneringen^[1] met enkele

zwaarmoedige regels van de Spaanse dichter Jorge Manrique^[2] begint. Die heeft het erover dat 'de dood zich stilzwijgend aankondigt' en dat 'elk verleden beter was'. Maar al snel spreekt Constandse deze instelling zelf tegen. Hij wijst elke neiging om het verleden te idealiseren af. Zo schrijft hij (we spreken van 1985, ongeveer 35 jaar geleden): "Ondanks de gevaren die thans Europa bedreigen, kan men niet zeggen dat het vroeger zoveel beter was, of (...) veiliger." Constandse spreekt zelfs van een onmiskenbare 'evolutie' op sociaal en cultureel gebied'. Daarom lijkt hij op Gerhard, die vlak na het einde

van W.O. II in vrijwel gelijke bewoordingen schrijft (zijn laatste) over de toestand in de wereld. Zelfs na het drama van de oorlog en het gebruik van de eerste atoombommen heeft Gerhard het over vooruitgang. Sterker nog, bij de viering van zijn 90e verjaardag (het zouden ook echt zijn laatste woorden zijn) in Krasnapolsky spreekt hij voor een menigte van meer dan 1000 mensen en live uitgezonden door de VARA radio de woorden "wanhoop nooit, doe wat ik mijn hele leven gedaan heb – doorgaan al zie je zelf jouw ideaal niet verwezenlijkt." Uit zijn woorden sprak een enorm evolutionair vooruitgangsoptimisme, zoals we dat tegenwoordig nog zelden aantreffen. Misschien bij de Amerikaanse psycholoog Steven Pinker, die op grond van zijn empirische analyses stelt, dat er op talloze maatschappelijke terreinen vooruitgang is geboekt. Die hij vooral toeschrijft aan de wetenschap en in moreel opzicht aan het humanisme. Misschien is Rutger Bregman met zijn populaire boek *De meeste mensen deugen* ook een voorbeeld, een duidelijk tegengeluid in een politiek conservatief klimaat waarin bij tijd en wijle de negentiende eeuw overdreven geïdealiseerd wordt.

De biografie en zijn onderwerp

De slottoespraak van Adriaan Gerhard is eigenlijk een van de weinige snippers (te beluisteren via Beeld en Geluid) van het persoonlijke waar ik het als biograaf mee moest doen. Het is een dankwoord vol grapjes over zijn gezondheid en zijn leeftijd – een neiging die ik zelf de laatste jaren ook moeilijk kan onderdrukken. Met onvervalst Amsterdams

accent en uitgesproken met een langzame 'schoolmeesterstoon'. Meer dan enkele persoonlijke brieven, een briefje aan Henri Polak over zijn loopbaan, toespelingen in zijn stukjes (voor *Opvoeding en Moraal*^[3]), is er niet te vinden in zijn meterslange archief in het IISG. Niets persoonlijks; zijn publieke optreden, dat was het belangrijkste.

Kortom, een flinke opgave voor een biograaf, voor wie de studie van een concreet individu vooropstaat. Bij het ontbreken van persoonlijke informatie liggen allerlei gevaren op de loer: als socioloog kun je ertoe neigen om te gaan sociologiseren (alles verklaren uit de sociale omstandigheden); dan is er het gevaar van zelfprojectie, omdat de persoon in opvattingen sympathiek overkomt (iets wat iedereen overkomt die zich in Gerhard interesseert) en vooral het 'moderne' gevaar om gaten in te vullen – het gevaar van fictie, te gaan speculeren, wat tegenwoordig 'factie' wordt genoemd. Ingegeven door de nieuwsgierigheid om 'verborgen feiten' te vinden (hoe vaak is mij niet gevraagd naar 'smeuïge feiten'). Maar Gerhard heeft in tegenstelling tot Constandse herinneringen geschreven waar je op kan terugvallen als biograaf.

Nu is er een wezenlijk verschil tussen een autobiografie en een biografie. In de autobiografie heb je ten minste drie manieren van denken of vertellen:

1. de confessie (bekentenis) die eruit bestaat om geheimen te onthullen door zijn schaamte of verlegenheid te overwinnen – deze leidt de lezer binnen in het geweten van de hoofdpersoon;
2. de roeping, die een interne logica onthult, een richting, de betekenis van het leven – deze zit vol herinneringen die vooruitgrijpen: 'reeds als 5-jarige in de zandbak...';
3. de balans, die de rekening opmaakt van een heel leven; het leven wordt daarin gezien als vol momenten die tellen.

Geen van deze manieren van denken past bij een biografie – het gaat bij een biografie immers om de ontwikkeling van een individu – wat maakt hem of haar anders?

Dat brengt mij direct op het moeilijkste aspect. Dat is de compositie van je verhaal: hoe plaats je de verificerbare feiten (dus niet de zogenaamde waarheid van de autobiograaf) in een zodanig verband dat het een overtuigend verhaal wordt?

Nogmaals: door het ontbreken van een persoonlijk verhaal, zelfs van veel persoonlijke gebeurtenissen (ik heb bijvoorbeeld vergeefs geprobeerd te achterhalen waaraan zijn eerste vrouw overleed en zijn dochter op 20-jarige leeftijd etc.), word je min of meer gedwongen om eerst het openbare leven te bekijken, in plaats van andersom van het persoonlijke naar het openbare te gaan. Toch heb ik dat laatste enigszins geprobeerd in het eerste hoofdstuk, door het gezin te schetsen waaruit A.H. Gerhard voortkwam.

Adriaan's 'coming of age'

Veel van de eigenschappen en overtuigingen van de vader, Hendrik^[4], zijn ook terug te vinden bij de zoon, Adriaan. Maar ook hier ontbreekt het nodige, namelijk de moeder, Susanna^[5]. Publiekelijk werd zij gezien als 'de ideale socialistische moeder', bezongen tijdens de viering van het zilveren huwelijksfeest in 1883. Zo'n dag werd als een ware feestdag gevierd met Domela Nieuwenhuis aan het hoofd naast het jubilerende echtpaar. Broer Jan Gerhard heeft daar wel eens een kritisch inkijkje in gegeven, hoe de vrouwen sloofden voor de heren die aan huis debatteerden over de grote politiek en hun idealen.

Maar goed, Hendrik gold als de eerste 'theoreticus' van de socialistische beweging, geprezen door Domela Nieuwenhuis als de 'knapste' arbeider, maar door Marx, op bezoek in Amsterdam, behandeld als een kruier die zijn koffers kwam dragen. Net als zijn vader was Adriaan een bedachtzaam mens, geen romantische revolutionair, met een goed gevoel voor humor, een sterk moreel besef en vooral een grote mate van tolerantie ten opzichte van andersdenkenden.

Een belangrijk scharnierpunt in zijn jeugd was zijn kennismaking met de vrijdenkerij: zijn vader introduceerde hem al op twaalfjarige leeftijd bij de vrijdenkersvereniging, waar hij nooit meer wegging. Twaalf jaar was in veel opzichten een cruciale leeftijd, het einde van de lagere school. (Misschien een idee voor het bestuur om ook twaalfjarigen uit te nodigen de volgende keer!) Adriaan ging op die leeftijd niet zoals zijn vader en voorouders in het kleermakersvak verder, maar werd er

– min of meer met tegenzin – toe aangezet om onderwijzer te worden. Tegenzin, want om voor een volle klas met kleintjes gezet te worden om die de beginselen van het lezen en schrijven te leren was geen pretje. In die tijd waren de lokalen bedompt, moeilijk warm te krijgen en lawaaiig (alle leeftijden door elkaar) en er hing een vreselijke stank. Maar voor Adriaan, geboren in 1858, was dat toch een bescheiden stap omhoog op de sociale ladder. Het was zeker nog niet de meritocratie die zijn vader had geschetst in zijn communistische utopie – daar deden geld en afkomst er niet toe.

Uit dat rooie nest sproten drie richtingen of werelden voort, die ik in mijn compositie heb aangehouden maar die natuurlijk nauw verweven waren:

1. de vrijdenkerij, de leerschool van zijn vader, die zich daar losworstelde van zijn geloof, meegekregen in een streng gereformeerd weeshuis (godsdienst was maar een van de dogma's waarvan je los moest raken), daar leerde debatteren en zijn ideeën ontwikkelde over een socialistisch of communistisch alternatief (communisme als een gemeenschap, zonder particulier eigendom, met beroepstrots van de ambachtsman als drijfveer en niet geld).
2. de stap naar het onderwijs, reconversie zoals Bourdieu^[6] het noemt, massale overstap van spruiten uit een verdwijnend ambachtelijk beroep. Daar trok Adriaan zich vooral het lot van arbeiderskinderen aan; met een bijna wetenschappelijke precisie ontleepte hij hun toestand.
3. het socialisme/de sociaaldemocratie dat/die hij ook weer aan zijn vader ontleende, maar vooral als een noodzakelijke evolutie opvatte, waarbij geestelijke bewustwording en ontwikkeling een beslissend zetje konden geven. Hij was het prototype van het onderwijzersocialisme – gericht op volksverheffing, die, zoals we uit de romancyclus *De kleine waarheid* van Jan Mens weten, heel ver ging, een echte rooie onderwijzer; een beroepsgroep die voor W.O. II ook de Kamerfractie van de SDAP domineerde met een flink contingent.

Laten we die werelden nader onder de loep nemen.

De vrijdenkerij

Wat houdt voor Adriaan het vrijdenkerschap in? In een van zijn eerste artikelen in De Dageraad in 1885 zegt hij: "Een vrijdenker is iemand die een hartgrondige afkeer heeft van dogma's, d.w.z. meningen en beschouwingen, die aan anderen opgedrongen worden als onfeilbaar en dus onveranderlijk, omdat ouderen, met zeker gezag bekleed, die mening reeds bezaten." Dus niets aannemen wat geen vrucht is van een redelijke gedachtegang. Zelfbetrachting leert de vrijdenker de echte verdraagzaamheid. Dus altijd de mogelijkheid openhouden van eigen ongelijk. Voortdurend vechten tegen het verwijt dat zonder God of gebod alle remmen los zouden gaan. Hij kiest de positieve weg door aan te tonen dat een 'ongelovige' ook een goed gefundeerde moraal kan bezitten. Niet opgelegd, maar als resultaat van de ontwikkelingsgang van de mensheid. Met vertrouwen in de wetenschap (m.n. de evolutieleer) is hij een typisch kind van zijn tijd (hoewel Pinker ook deze lijn kiest: wetenschap, steeds nieuwe kennis, durf om dogma's aan te vallen. Maar net als Pinker is hij van mening dat wetenschap niet voldoende is; voorwaarde is ook een hu-

manistische moraal). Bij de ontwikkeling van een nieuwe moraal leunt hij wel sterk op christelijke begrippen als vroomheid en soberheid en naastenliefde. Dat levert hem kritiek op uit verschillende kringen: christelijken hebben het over misbruik, de uiterst linkse hoek spreekt meer over 'gepreek', Van 't Reve^[7] noemt hem 'dominee van het vrije denken'. Kritiek onder vrijdenkers is dat hij zich verzet tegen atheïsme als beginsel.

Gerhard was inderdaad veel meer een ethicus of moralist; hij bleef daarin principieel niet-politiek denken bij verschillende belangrijke kwesties. Voor hem als moralist is er ook een verbinding met het pedagogische. Zijn grootste project als vrijdenker was de Weezenkas, een voorziening voor weeskinderen van ongelovigen (de historie van zijn vader in een gereformeerd weeshuis speelt hierbij een rol.) Daarin volgt hij steeds de ideeën van Paul Robin^[8] (meer anarchistisch getinte denker in de Internationale die nog sterker dan Gerhard vertrouwde op de positivistische wetenschap) die een weeshuis

opzette in het Franse Cempuis, met grote aandacht voor de combinatie tussen leren en werken met de handen. Een veelzijdige ontwikkeling noemde Gerhard dat later. De Weezenkas was voor Gerhard ook de broedplaats van een niet-godsdienstige, humanistische opvoeding.

Zijn blad Opvoeding en Moraal kiest voor een kindvriendelijke opvoeding; hij blijft hierin consequent dogmatiek afwijzen; ook de door hem voorgestane vredesopvoeding moet niet als dogma worden opgevat. Zo was hij niet tegen het spelen met tinnen soldaatjes, waar veel vredesactivisten tegen waren.

Ondanks zijn scherpe afwijzing van de lijn van Hoving^[9] van een positief atheïsme (hij blijft zich atheïst noemen, ook bij debatten in de 2e Kamer) blijft hij de vrijdenkerij tot op het laatst trouw. Hij aarzelt dan ook sterk om na W.O. II lid te worden van het Humanistisch Verbond, dat het antigodsdienstige angstvallig vermijdt. Maar hij wordt toch lid van het Verbond in 1947 – een jaar voor zijn dood. Zijn laatste jaren laten zien dat godsdienst nooit wèg is en een belemmering kan zijn.

Het onderwijs

De tweede wereld, zou je kunnen zeggen, was het onderwijs. Gerhard was een typische onderwijzer in toon

en stijl. Toch leek het onderwijzersberoep hem geen prettig vooruitzicht. Overvolle klaslokalen, pakhuizen vol lastige kinderen, bedompte sfeer, eindeloos rijtjes opzeggen voor de kleintjes. Ook een opleiding die weinig voorstelde – primair was het een zaak van kijken hoe andere onderwijzers het deden.

Maar onder invloed van Multatuli koos hij toch een andere weg. Voor hem was Woutertje Pieterse meer levend onderwijs in de pedagogie dan enig leerboek. Zijn bewondering voor Multatuli was zo groot dat hij niet medeed aan de afkeer onder sociaaldemocraten. Werkelijk vrij onderwijs moest de kinderen leren denken. Deze typering is ook zo krachtig in De Kleine Waarheid van Jan Mens. Vrij betekende voor hem: zonder dogma's en zonder voortdurend dreigen met straffen. Op de eerste schooldag sprak hij de kinderen toe dat hij niet van straffen hield, 'want er werd al zo veel verboden.' Wel verwachtte hij dat ze netjes op school kwamen, haren gewassen en gekamd, schoenen en tanden gepoetst. Hij was een man die zich volledig inzette voor zijn kinderen, uitstapjes naar de 2e Kamer met hen maakte, op huisbezoek ging, zelfs werkplaatsen bezocht om kinderarbeid te voorkomen en die nauwgezet alles in een miniscuul opschriftboekje bijhield. Cijfers die hij gebruikte bij zijn verhoor voor de eerste parlementaire enquête in 1887^[10]. Hij kon daar nauwgezet schetsen wat er schortte aan het onderwijs en aan de sociale toestand van de arbeidersklasse, zelfbewust, ondogmatisch en met kennis van zaken. Hij was toen nog geen 30 jaar. Hij was geen revolutionair in de romantische zin, maar een sociaaldemocraat, gericht op kiesrecht en praktische hervormingen. (N.B. de Sociaaldemocratische Bond was tegen de enquête.)

Hij was ook bekend als een grote verzoener en verbinder binnen en buiten de partij. In die zin maakte hij ook samen met zijn broer Jan naam rond 1900 met een comité dat allerlei kwesties aankaarte: leerplicht, herhalingsonderwijs, beroepsonderwijs en bewaar-/kleuteronderwijs. Typerend daarbij was dat hij brede coalities zocht, ook met liberalen, radicalen en de vrouwenbeweging, hoewel hij met Wilhelmina Drucker soms fel kon botsen. Bij een twist in een Dageraadvergadering zei hij dat zij haar bittere ervaring met het mannelijk geslacht met misschien wel 100 mannen had opgedaan. De coalitiegedachte zette hij ook voort in andere verenigingen en instellingen, zoals het Nutsseminarium voor pedagogiek uit 1919, waar hij nauwgezet met Kohnstamm^[11] samenwerkte.

In zijn standpunten over onderwijs kon hij echter ook op kritiek rekenen van meer radicale onderwijzers – een bekende botsing was over het hoofdschap en nog sterker over de vrijheid van onderwijs. Hij was een van de felste verdedigers van vrijheid van onderwijs en de gelijkstelling van het bijzonder onderwijs – om praktische redenen, strategische, maar ook principiële: zijn opvatting van onderwijs zonder geloofsdogma kon volgens hem niet bij wet afgedwongen worden. Een staatsmonopolie, zoals in Frankrijk, wees hij af. Daarin botste hij met marxisten zoals Ceton^[12], die zich later afsplitsten en tot de vorming van een communistische partij overgingen. Volgens Ceton was Gerhard te ouderwets, de SPD een partij van dwang. Een punt waarin Gerhard ernstig van mening met hem verschilde. Hierin manifesteerde zich de volksoepvoeder, een opstelling die hij

deelde hij met zijn vader. Al eerder had hij daarvoor met de ideoloog van de SDAP Franc van der Goes in de clinch gelegen, die een rigoreus marxistisch standpunt innam – de onderbouw was het belangrijkste – en daarom ook de vrijdenkerij afwees. De angst van Gerhard was bij dat standpunt dat de SDAP een ondemocratische partij zou worden. In zijn kritiek op het standpunt van Van der Goes dat godsdienst een privézaak was, schetst hij bijna de contouren van een sovjetstaat. Maar dan zijn wij al beland in zijn positie binnen de socialistische beweging.

Belangrijk voor zijn werk op het terrein van het onderwijs was ook zijn optreden in de 2e Kamer voor de rijpere jeugd, dat wil zeggen de jongeren na het verlaten van de lagere school. Die zag hij als ernstig verwaarloosd en die kreeg volgens hem ten onrechte het stempel 'bandeloosheid' opgedrukt. Dit mondde uit in zijn ideeën voor vrije jeugdvorming. Met idealistische trekken, zoals AJC, jeugdherbergen. Jongeren onder leiding van ouderen. Hij ging daarin niet zover als pedagogen, Kohnstamm met name, die bioscoop en dansen veroordeelden en de sfeer van gemeenschap zochten in volksdansen, zang en buitenleven. Toch was 'opvoeden tot gemeenschapszin' het belangrijkste thema in zijn blad 'Opvoeding en Moraal'. Het was arbeidspedagogiek, met afwijzing van extreem individualistische pedagogiek als van Montessori.

Het socialisme

Ten slotte de derde wereld: het socialisme. Een partijmens is Gerhard nooit geworden. Er loopt een rode lijn van eigenzinnige standpunten binnen de SDB, met Domela, tot aan de PvdA en de koloniale kwestie.

Ook toen zijn vader nog leefde – de eerste voorzitter van de SDB – schreef Gerhard

al in *Recht voor Allen* waarin hij waarschuwde dat de beweging niet moest vervallen in een strijd tussen personen die alleen maar 'dierlijke hartstochten en een geest van anarchie zou opwekken.' Dat zou in de huidige tijd ook geen slecht standpunt zijn. Daarin volgde hij zijn vader die in reactie op een toespraak van Domela (nota bene bij zijn huwelijksfeest) vond dat socialisten het volk 'niet moesten besmetten met redeloosheid en onredelijkheid van het stelsel dat wij bestrijden.'

Daarom hield hij zich ook wat afzijdig van het gekrakeel binnen de SDB en hij zette zich vooral in voor de kiesrechtbeweging, die hij niet alleen als een vorm van machtsvorming beschouwde, maar ook een opvoedende waarde toekende. Dat element van opvoeding bleef een rol spelen in al zijn politieke activiteiten in het laatste kwart van de 19e eeuw. Zo sloot hij zich aan bij

het zgn. burgerlijk beschouwingsoffensief in de vorm van ‘volksopvoeding’ op het terrein van huisvesting (onderhoud, hygiëne etc.) en algemene ontwikkeling. Bij de concurrent van het rode bolwerk Constantia zette hij zich in voor ‘Ons huis’^[13] zonder zich illusies te maken over de ‘revolutionaire betekenis’ daarvan. Alles hielp een beetje: Ons huis, Volksuniversiteiten, de jeugdbeweging, en ook het SD Instituut voor Arbeidersontwikkeling.

Zijn eigenzinnigheid botste regelmatig met radicale partijgenoten, ook bij Ons huis, waar hij niet schroomde om bij de ontvangst van Emma en Wilhelmina te zijn. Men dreigde hem te royeren in een nogal tumultueuze vergadering. Wie hem zou betichten van liefde voor het koningshuis komt echter bedrogen uit. Zo weigerde hij als schoolhoofd nog de Oranjefeesten te vieren, wat grote ellende gaf en dreiging met ontslag. Later herhaalde hij zijn republikeinse gezindheid nog vaker, bij het nieuwe beginselprogramma uit 1937 waarin de SDAP wel heel ver ging in zijn patriotisme en verheerlijking van het Oranjehuis. Ook weigerde hij een Koninklijke onderscheiding die gebruikelijk was bij vertrek uit de 2e Kamer, maar nu ben ik al bij de SDAP aangeland.

In de jaren negentig van de negentiende eeuw waren de tegenstellingen tussen ‘parlementairen’ en ‘revolutionairen’ tot een hoogtepunt gekomen. Net zoals hij de deur openhield naar sociaal-liberalen en radicalen wilde hij – evenals zijn vader – beide vleugels behouden voor de sociaal-democratie, hoewel hij toen al een onderscheid maakte tussen socialisme als een ‘gevoelskeuze’ en de meer berekende keuze voor een alternatief voor het kapitalisme – Sociaal-Democratie – die toen nog afschaffing van het privébezit bepleitte.

Hoewel hij wel instemde met de afsplitsing en oprichting van de SDAP in 1894, wachtte hij tot 1897 om toe te treden, ondanks herhaaldelijke smeekbeden van **Troelstra** en de zijnen. Zijn makker Van der Goes deed een grove aanval op hem waarbij het vooral zijn ‘vrijdenkerij’ (die achterhaald was volgens Van der Goes) betrof. Getrek van links-liberale zijde – de radicalen – richtte ook niets uit; die wilden niets te maken hebben met afschaffen van privébezit. Om die reden wees hij een aanbieding van die zijde af en trad hij uiteindelijk in 1897 tot de SDAP toe. Aanvankelijk slechts als lijstduwer (hij was uiterst populair in naam en faam in Amsterdam; zelfs later nog haalde hij meer stemmen dan Troelstra in Amsterdam). Tot hij in 1913 uiteindelijk verkozen werd in de Tweede Kamer en Provinciale Staten.

Maar ook in de Kamer bleef hij een eigenzinnig man. Menigmaal sprak hij ‘voor zichzelf’, manifesteerde hij zich als een uitgesproken vrijdenker. Waar in het door en door christelijke Nederland best wel moed voor nodig was.

Op latere leeftijd

Hij was weliswaar een man op leeftijd (55) maar ontloopte toch een grote werk- en bestuurslust. Grote kwesties waren niet zijn terrein, maar bij die kwesties

was hij ook wel weer principieel, zoals regeringsdeelname en oorlogskredieten. Zijn rol lag vooral op het gebied van onderwijs (lage school, rijpere jeugd), alcoholisme en crematie – typische vrijdenkersthema’s. Tegen de jaren dertig werd het hem toch wel wat veel en trad hij voortijdig terug.

Met zijn optreden dwong hij in brede kring respect af. Maar zijn grote ergernis binnen de partij was de opkomst van het religieus socialisme in de figuur van **dominee Banning**. Hij viel vele malen het superioriteitsdenken van deze groepering aan, die grote invloed kreeg bij het nieuwe beginselprogramma (dat hij in grote delen onderschreef) en na de oorlog in de PvdA.

Door allerlei persoonlijke omstandigheden (zijn 2e vrouw was Joods) en zijn fysieke toestand (steeds meer blind) en ook hoge leeftijd, speelde hij nauwelijks een rol van betekenis bij de vorming van de PvdA. Samen met de andere nog levende oprichter van de SDAP Willem Vliegen (die wel zijn geringe invloed betreurde), was hij slechts een ornament bij de oprichting van de PvdA om de continuïteit tussen de oude en nieuwe partij uit te drukken. Toch haalt hij een jaar voor zijn dood nog eenmaal uit; met een alom gepubliceerde verklaring nam hij afstand van het standpunt van de PvdA inzake de koloniale oorlog (ten onrechte met ‘politieel acties’ aangeduid). Hij trad ook enige tijd uit de partij. Die eigenzinnigheid had hij ook nog bij de oprichting van het Humanistisch Verbond laten zien. Hij hield liever vast aan de oude vrijdenkerij, tot in de Weezenkas toe. Het HV was hem te weinig uitgesproken. Maar in 1947 werd hij toch lid.

Kortom, in de politiek was hij meer een ethicus en filosoof, zoals je wilt. Met recht iemand die de principes van de vrijdenkerij hooghield.

Moralist en optimist

Samenvattend: 31 jaar in het onderwijs en 20 jaar in de politiek.

Ongeloof was bij Gerhard geen simpele ontkenning, maar het resultaat naar zoeken naar de ‘waarheid’. Daarbij was een belangrijk uitgangspunt dat deze gedachte (het vrije/rationele denken) aan niemand opgedrongen moest worden. Vergelijk dit met de discussie over artikel 23 Gw.

Zijn opvatting over evolverende zeden (analoog aan de evolutieer) is wel problematisch. Zij zijn cultuur- en plaatsgebonden. Maar wie bepaalt wat “menselijkheid” is? Zijn opvatting was dat hieruit voortvloeide dat er een sociale plicht voor Vrijdenkers was om de wereld te verbeteren. Voor hem was dat het Socialisme.

Hij was in zekere zin een ‘moralist’ in de oude (Franse) betekenis, zoals Camus. Maar dat geeft gelijk het problematische aan – in de vete met Sartre over geweld nam Camus een dubbelzinnig standpunt in over de zelfstandigheid van Algerije. Soms is het moeilijk een

moreel standpunt (over het gebruik van geweld) in te nemen terwijl een politieke kwestie vraagt om een principiële keuze voor een van de strijdende partijen.

Ook Gerhards optimisme was kenmerkend: Je hoeft zelf niet te slagen om toch vol te houden. Interessant waren ook zijn beschouwingen over ‘twijfel’ als motor van de vooruitgang en over een kritische houding - hoe een kind die te leren.

Tot slot zijn angst voor het ‘populisme’, de ‘blinde woede van het volk’ – deelname aan het democratische proces stond voorop, niet alleen vanuit het perspectief van machtsvorming, maar ook verhoging van het culturele peil van de bevolking en de mensen leren inzien hoe ‘verstandige besluitvorming’ tot stand komt.

Hij vond de eigen richting superieur, maar dat mocht er niet toe leiden om andere geestelijke stromingen te negeren, laat staan te onderdrukken.

1] De bron waaruit ik gedronken heb.

[2] ca. 1440-1479.

[3] Sinds 1914 was A.H. Gerhard redacteur van het tijdschrift Opvoeding en Moraal, dat als orgaan van de vereniging De Weezenkas van de vrijdenkers verscheen.

[4] Vader Hendrik Gerhard (1829-1886) was kleermaker, maar was daarnaast een vakbondsleider en een pionier van de sociale beweging.

[5] Susanna Stehli (1834-1919).

[6] Pierre Bourdieu (1930-2002), Frans socioloog.

[7] Gerard van 't Reve, de vader van Gerard Kornelis en Karel.

[8] Franse opvoeder en wetenschapper, 1837-1912.

[9] Jan Hoving (Frederiksoord, 5 juni 1877 - Haarlemmermeer, 27 mei 1939) was een spreekbuis van de Nederlandse vrijdenkerij. Voor hij zich ontwikkelde tot vrijdenker was hij theosoof. Als vrijdenker en als socialist bestreed hij het nazisme en antisemitisme tijdens het interbellum. Van beroep was hij manden- en meubelmaker.

[10] zie DBNL: https://www.dbnl.org/tekst/_arb001jgie01_01/_arb001jgie01_01_0028.php

[11] Philipp (later Philip) Abraham Kohnstamm (Bonn, 17 juni 1875 - Ermelo, 31 december 1951) was een Nederlands natuurkundige, filosoof en pedagoog, en is bekend geworden als grondlegger van de wetenschappelijke pedagogiek en didactiek in Nederland.

[12] Jan Cornelis Ceton, voorman van de Sociaal-Democratische Onderwijzers Vereeniging en partijbestuurslid van de Sociaal-Democratische Partij, de Communistische Partij in Nederland en de Communistische Partij Holland-Centraal Comité, Bodegraven 13 mei 1875 - Amerongen 21 januari 1943.

[13] De Vereniging Ons Huis was een sociaal-culturele vereniging in Amsterdam die werd opgericht in 1891 door Hélène Mercier, een voorvechtster van emancipatie van vrouwen en minder bedeeden, en Christian Wilhelm Janssen, een vermogende zakenman die veel filantropisch werk financierde.

Vrije wil

Sicco Polders

Leden van De Vrije Gedachte zijn vrijdenkers. Waarschijnlijk noemt u zichzelf ook een vrijdenker. Dat u kunt denken geloof ik graag; dat uw gedachten vrij zijn, betwijfel ik. Kunt u denken wat u wilt denken en kunt u doen wat u wilt doen, of is dat slechts schijn?

Determinisme

Elk gevolg heeft een oorzaak. Elke oorzaak is zelf weer een gevolg van een eerdere oorzaak. Alles in het universum bestaat uit deze causale relaties. Ook uw brein is daar onderdeel van. Daar spelen zich fysische processen af op basis van oorzaak en gevolg. Vrijheid betekent, dat u anders had kunnen doen of denken dan wat u deed of dacht. U bent vrij als u denkt dat God niet bestaat maar had kunnen denken dat die wél bestaat. U bent vrij als u nu een kop koffie gaat zetten maar ook een kop thee had kunnen gaan zetten, of gewoon had kunnen blijven zitten. Een vrije gedachte of handeling vereist meerdere mogelijkheden. Dit noemen we vrije wil. Maar als een gebeurtenis noodzakelijk wordt voorafgegaan door een vorige gebeurtenis, die weer wordt voorafgegaan door een eerdere gebeurtenis, enzovoort, kan er niets anders gebeuren dan wat er gebeurd is. Tenzij u terug kunt stappen in het verleden en de causale keten kunt verbreken, maar dat kan alleen in films.

Er zijn filosofen die een oplossing denken te hebben voor de vrijheid van gedachten en handelingen. Zij hopen zo de vrije wil te redden. Zij maken een onderscheid

tussen de oorzakelijkheid van gebeurtenissen en de oorzakelijkheid van personen. Volgens hen bestaat er oorzakelijkheid in de fysische wereld, maar voor personen geldt dat zij zélf het begin van een keten van oorzaak en gevolg zijn, niet veroorzaakt door iets voorafgaands. Wij zijn het startpunt van waaruit dingen kunnen gebeuren. Maar dan vraag ik me af waar dat startpunt vandaan komt. Dat ik vanochtend besloot koffie te drinken was het gevolg van noodzakelijk voorafgaande gebeurtenissen in combinatie met allerlei factoren waarop ik geen invloed heb gehad. Verontrustend wellicht, maar om nu te zeggen dat ik koffie dronk omdat ik daar gewoon op dat moment trek in had, zonder een voorafgaande oor-

zaak te benoemen, behalve mijn trek, en dus mijzelf als eerste oorzaak te beschouwen, is natuurlijk de vraag opwerpen, waar die trek dan vandaan kwam? Wat was er de oorzaak van dat ik trek had in koffie en niet in thee? Dat kwam niet uit het niets, had een oorzaak, dus was het geen vrije daad. Al onze handelingen en gedachten hebben oorzaken. Net als bijvoorbeeld het uitzetten of krimpen van hout veroorzaakt wordt door vocht of droogte, of het koken van water door verhitting. Als onderdeel van de fysische wereld zijn we gebonden aan natuurkundige wetten. Inclusief alles wat in onze hersenen plaatsvindt. Onze mentale toestanden, gevoelens en gedachten, zijn gerelateerd aan het brein. En dat wat in ons brein gebeurt, is een biologisch proces en daarmee onderdeel van de natuur en haar wetten. Een natuur waarin alles causaal gedetermineerd is. Ook u en ik. Er is niet zoiets als vrije wil.

Een vrij gevoel

De wetenschap heeft ontdekt wat water doet koken en wat de oorzaak is van het klemmen van een deur, maar welke van alle oorzakelijke factoren nu beslissend is voor een gedachte of handeling, daar komt wat meer bij kijken. We hebben allerlei overtuigingen, verlangens en stemmingen die een gedachte of een handeling kunnen veroorzaken. Mijn overtuiging dat koffie stimulerend is, mijn verlangen naar cafeïne en mijn chagrijnige stemming deden mij vanochtend koffie kiezen. Had de uitkomst van mijn keuze anders kunnen zijn? Met andere woorden, was mijn handeling koffie te nemen een vrije handeling? Natuurlijk had een andere overtuiging of een andere stemming geleid tot een andere keuze. Maar dat wij niet exact weten wat ertoe heeft geleid, betekent niet dat we vrij zijn. Als we alle factoren zouden kennen dan zouden we ook de noodzakelijke uitkomst kunnen voorspellen. Een beslissing *lijkt* vrij, maar is niet meer dan het onvermijdbare resultaat van mentale toestanden op een bepaalde manier gecombineerd.

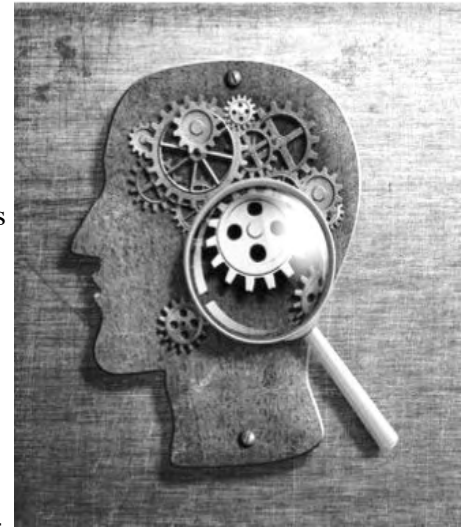
We voelen ons wel vrij omdat we de ervaring hebben dat we rationeel en bewust beslissingen maken. Wij zijn de stuurman van onze gedachten en handelingen. Of we nu moeten beslissen wat we drinken, welke God we vereren - of helemaal geen God - of welke hand we optillen, wij beslissen zelf. We kunnen onze overwegingen nagaan en onze redenen netjes op een rijtje zetten en besluiten koffie te nemen, niet in God te geloven en onze linkerhand op te tillen. Niemand anders die dat voor ons doet. Zelfs als we gedwongen worden, zijn wij nog diegenen die wel of niet toegeven aan die dwang. Maar de gedachten die samenhangen met onze beslissingen en intenties, met onze impulsen en wensen, worden allemaal voorafgegaan door gebeurtenissen in onze hersenen. Wel of niet vurende neuronen, verbindingen van synapsen; we zijn ons er niet van bewust, we hebben er geen invloed op, maar ze gaan wel vooraf aan onze gedachten en handelingen. De Canadese filosoof Sam Harris (1967) zegt dat de toestand van het brein, bijvoorbeeld mijn brein op dit moment dat ik deze zin typ, het resultaat is van variabelen waar ik niet voor verantwoordelijk ben. Ik had geen enkele keuze wel of niet geboren te worden, ik koos mijn ouders niet, niet mijn genen, en niet de omgeving die deze genen mede vormden tot wat ze nu zijn. De plasticiteit van de hersenen maakt dat hun interne structuur reageert en verandert in

contact met de omgeving, en zowel de fundamentele compositie van mijn hersenen, met miljarden neuronen, synapsen en ingewikkelde structuren, als de omgeving, zijn factoren die grotendeels buiten mijn invloed liggen. Wij zijn uitgerust met een neurologische basis waarvoor we geen enkele verantwoordelijkheid hebben. Terwijl deze basis het fundament is van al onze gedachten, intenties, impulsen, emoties en handelingen, ook voor wat ik nu typ.

Een beroemd experiment uitgevoerd door de Amerikaanse neurofysioloog Benjamin Libet (1919-2007) heeft aangetoond dat ongeveer een halve seconde voor een bewuste beslissing, de hersenen het besluit al in gang hebben gezet. Het brein doet of denkt al iets voordat wij ons ervan bewust zijn dat we dat doen of denken. Sommige experimenten toonden zelfs aan dat vier! seconden voordat een proefpersoon aangaf zijn beslissing te hebben genomen, het brein al voorbereidingen trof voor de uiteindelijke beslissing. Gedachten en gedragingen zijn daarmee voorspelbaar. Een overtuigend argument tegen het bestaan van een vrije wil. Als een wetenschapper door middel van een fMRI scan aan de hand van hersenactiviteit kan voorspellen wat ik denk, voordat ik het überhaupt denk, is mijn vrije wil een illusie. Als al voordat ik iets doe, door mijn hersenen besloten is wat ik ga doen, zonder dat ik mij daarvan bewust ben, is het gevoel dat ik iets anders had kunnen doen of denken, volledig verdwenen. Zelfs als mijn bewuste beslissing gelijktijdig plaatsheeft met de onderliggende neuronale activiteit, wordt de beslissing veroorzaakt door iets wat grotendeels buiten mijn invloedssfeer ligt: mijn genetische opmaak en hersenstructuur. Er is geen ontkomen aan, hoe contra-intuïtief ook: vrije wil bestaat niet. Mijn gedachten en handelingen worden veroorzaakt door gebeurtenissen die ik niet heb veroorzaakt. Ik heb geen vrije wil, hoe graag ik dat ook wil.

De proef op de som

Gebeurtenissen zijn gedetermineerd of willekeurig. In het eerste geval had elke beslissing of gedachte niet anders kunnen gaan dan hoe die is gegaan. In het geval van willekeur beslissen we of denken we soms het een, soms het ander, zonder enig idee van de uitkomst. In beide gevallen valt de vrije wil weg. Ter illustratie een gedachte-experiment van de eerder genoemde Harris. Ik vraag u te denken aan een klassieke componist. Neemt u even de tijd. Stel, u noemt Beethoven. Wellicht waren er andere componisten die voorbijkwamen, maar u koos voor Beethoven. Er zijn natuurlijk componisten van wie u de naam niet weet, dus was u niet vrij hen te kiezen. Van die na-

men die u wel kent, laten we zeggen, Mozart, Bach, Beethoven, Schubert, Wagner, Mahler en waarschijnlijk nog veel meer, koos u Beethoven. De vraag nu, is of u vrij was een naam te noemen die u niet noemde? Had u bijvoorbeeld Wagner kunnen zeggen? U werd tenslotte door niemand gedwongen Beethoven te zeggen. Toch is er om een of andere reden door u Beethoven gezegd. Dit kan te maken hebben gehad met allerlei omstandigheden, bijvoorbeeld omdat u vandaag Beethoven hebt gehoord of omdat u gisteren nog de film Beethoven (over een hond) hebt gekeken, of door een toestand van uw hersenen, waardoor namen met een B in uw geheugen blijven hangen. In een gedetermineerde wereld waarbij alle omstandigheden die u Beethoven deden zeggen, alle oorzaken voor deze gedachte vastliggen, kon u geen Wagner zeggen, maar moest het Beethoven worden. Als u in vrije wil gelooft, gelooft u dat u in plaats van Beethoven Wagner had kunnen zeggen. Wat betekent dat dan? Dat, als we alles terugdraaien en ik aan u in exact gelijke omstandigheden en met exact dezelfde staat waarin u brein zich bevond toen u Beethoven zei dezelfde vraag stel, u Wagner in plaats van Beethoven had kunnen antwoorden. Maar dan had uw antwoord “Wagner”, óf vanuit het luchtledige moeten komen, zonder voorafgaande oorzaak, óf logischerwijs, als gevolg van een oorzaak, wat zou betekenen dat het universum in andere omstandigheden zou zijn geweest. En ook in een wereld waarin willekeur een rol speelt – u wordt gevraagd een componist te zeggen en u roept maar wat – is er geen vrije wil. Want dat is alsof er in uw brein met een dobbelsteen wordt gegooid en er een naam van een componist uitrolt.

We kunnen niet zonder vrije wil

U en ik hebben geen vrije wil, maar zonder het geloof erin kunnen we niet leven. Als u in een restaurant komt en de kelner vraagt of u rode of witte wijn wilt bij het eten en u antwoordt: “Ik ben een determinist, laten we maar afwachten wat er gebeurt”- dat kan niet. Want opzettelijk weigeren gebruik te maken van uw vrije wil, is alleen te begrijpen als uitoefening van een vrije wil. U moet kiezen. Maar dat we niet kunnen leven zonder het gevoel over een vrije wil te beschikken, betekent niet dat er vrije wil is. Als voor elke beslissing die u neemt en elke gedachte die u heeft de voorafgaande oorzaken, zoals onze neurobiologische opmaak in combinatie met

onze omgeving, voldoende zijn om uw beslissing of gedachte te determineren, heeft u geen vrije wil. Is dat niet het geval, met andere woorden, zijn de oorzaken niet voldoende, maar is er nog ‘iets’ dat u doet beslissen of denken, dan zou er vrije wil kunnen zijn. De vraag blijft dan wel wat dat ‘iets’ kan zijn.

Determinisme is waar, maar ons gevoel van vrij te zijn de wil te hebben die we willen hebben, is ook noodzakelijk. Ook uit moreel oogpunt. Als wij immers geen vrije wil hebben, vallen onze daden ons niet aan te rekenen. In 1987 slaat de drieëntwintigjarige Canadees **Ken-**

neth Parks zijn schoonmoeder dood met een ijzeren staaf en vervolgens probeert hij zijn schoonvader te wurgen, die de aanval maar ternauwernood overleeft. Parks zou worden vrijgesproken omdat die tijdens zijn gruwelijke daad aan het slaapwandelen was. Steeds vaker wordt er in rechtszaken een beroep gedaan op lichamelijke en psychische stoornissen en zelfs op genetische opmaak om aan te tonen dat daders niet verantwoordelijk zijn voor de door hun gepleegde misdaad. In een volledig gedetermineerde wereld, is niemand meer moreel verantwoordelijk voor zijn daden. Het is een haast niet te accepteren gevolg van een wereld zonder vrije wil.

In een volgend artikel zal ik ingaan op de zwakke kanten van het determinisme en de mogelijkheden bespreken die er zijn om determinisme en vrije wil te combineren. Hopelijk dat u daarna weer met volle overtuiging kunt zeggen een vrijdenker te zijn.

‘Fuck you Greta!’

Een moedeloze poging tot overtuiging van Greta-haters
Floris van den Berg

The future of all the coming generations rests on your shoulders.

[De toekomst van alle komende generaties rust op uw schouders.] Greta Thunberg

Ik vind het onbegrijpelijk dat er mensen waren, die vrijwillig kozen voor de ideologie van het nazisme en die lid werden van de NSB of, erger nog, die zich vrijwillig aanmeldden voor de SS. Waren deze mensen in de ban van de Nazipropaganda of kozen ze echt vrijwillig voor het Kwaad? Zo vind ik het ook onbegrijpelijk dat mensen nu vrijwillig kiezen voor actief verzet tegen mensen

die proberen grote mondiale problemen als het klimaatprobleem aan te kaarten. Zijn deze mensen verkeerd voorgelicht door propaganda? Of kiezen ze uit zichzelf voor een egoïstische morele cirkel, waarbij ze hun korte termijn eigenbelang laten prevaleren boven de ecologische crisis die een grote bedreiging vormt voor de leefbaarheid van planeet Aarde?

Ik kon ook niet geloven wat ik zag: de glanzende Maserati in ons dorp Bunnik was voorzien van een nieuwe sticker: *Fuck you Greta!* Ik zag het vanuit een ooghoek, ik liep terug: het stond er echt. Ik maakte er een foto van. Het is in Nederland 'goddank' nog niet zo erg als in de VS waar mensen met bumperstickers politiek

bedrijven en hun identiteit uitschreeuwen. *I plead guilty [Ik erken schuld]:* ik had zelf ook een anti-dierindustriesticker, maar mijn eigen atheïsme- en 'Veganisme is een morele plicht' stickers durfde ik niet op de auto te plakken. Ik zag de Greta-sticker

en mijn eerste reactie was om met een honkbalknuppel de ruiten in te rammen. Maar gelukkig laat ik me niet helemaal door mijn dierlijke driften leiden en toon ik enige beheersing. Als liberaal vind ik bovendien dat het iedereen vrij staat zijn of haar mening te uiten, inclusief opinies die mij onwelgevallig zijn. De vrijheid van expressie houdt nu eenmaal in dat ook jou onwelgevallige opinies geuit mogen worden. Ik probeer de stickeraar te begrijpen: waarom? Waarschijnlijk om zogenaamd linkse klimaatgekkies/drammers te trollen. In die zin is het gelukt: mijn honkbalknuppelfantasia is nog steeds voelbaar aanwezig. Maar betekent het dat de Maserati-rijder meent dat 1) er geen nefaste door mensen veroorzaakte klimaatverandering is of 2) dat het onzin is om iets aan klimaatmaatregelen te doen 3) dat hij zich heus niet uit zijn Maserati laat pesten door milieuactivisten, 4) dat hij een boude egoïst is wiens morele cirkel niet verder reikt dan de Maserati en dat de toekomstige generaties (inclusief eigen kinderen en kleinkinderen) hem geen fuck kunnen schelen of 5) is hij (en ik durf er heel wat om te verwedden dat het een man betreft) iemand die geïrriteerd is door het morele gelijk van een puber en in onmacht dan maar gaat bumpertieren? Een Maserati is een rijdende middelvinger. De bumpersticker doet daar nog een schep bovenop.

Consensus

De powerspeeches van de inmiddels wereldberoemde **Greta Thunberg** zijn uitgegeven met als titel *No one is too small to make a difference [Niemand is te jong om verschil te maken]* (2019). Greta is het opvolgicoon van Al Gore als het mondiale gezicht van de urgentie van antropogene klimaatverandering. Ik begin met mijn waardering uit te spreken voor de moed waarmee Greta haar overtuigingen uitdraagt en de kracht en eloquentie waarmee zij haar boodschap uitdraagt. De kracht van Greta is dat zij wars is van elke vorm van politieke correctheid: zij zegt waar het op staat zonder schroom wie er voor haar staat of de economische haalbaarheid ervan

of de geopolitieke implicaties of de ongemakkelijke consequenties voor iedereen.

Thunberg verzint geen sprookjes. Zij leunt op de wetenschappelijke consensus. Het gaat om de manier waarop zij datgene verwoordt waarmee zij de wereldpers haalt. Thunberg is geen wetenschapper. Ze is geen klimaatexpert. En dat hoeft ook helemaal niet om een zinnige bijdrage aan het debat te leveren. Het probleem is niet dat er te weinig kennis is over klimaatverandering, want die kennis is er voldoende, maar het probleem is politieke onwil om snel te veranderen. Waarschuwingen van wetenschappers worden in de wind geslagen. Als er al maatregelen worden genomen dan is het *too little, too late*. Veel mensen hebben als reactie: 'Als het te laat is, is er toch niks meer aan te doen, laten we er dan nog maar op los leven!' Deze mensen gaan voorbij aan de morele consequenties van hun handelen: zij schaden namelijk niet alleen zichzelf (wat vanuit liberaal perspectief een persoonlijke keuze is), maar ook toekomstige generaties en het schaden van anderen is immoreel. Zelfs al zou het zo zijn (en ik vrees dat het zo is) dat een ecologische ineenstorting ophanden is, dan nog is er een morele plicht om anderen niet te schaden en om ons uiterste best te doen om deze ramp te voorkomen.

'If the emissions have to stop, then we must stop the emissions.' [Als de uitstoot moet stoppen, dan moeten we de uitstoot stoppen.] (p. 7) Zo simpel is het. Het is duidelijk dat de uitstoot van broeikasgassen in rap tempo geminimaliseerd moet worden. De mondiale CO₂-uitstoot neemt ondanks alle groene praatjes niet af, maar toe. Het probleem is dat we het kunnen vergeten. We kunnen – in het rijke westen althans – net doen alsof het probleem er niet is. Maar het negeren van het probleem maakt het probleem alleen maar groter – voor anderen. Greta stelt de problematiek in duidelijke, rechtlijnige taal: *'There are no grey areas when it comes to survival. Either we go on as a civilization or we don't.'* [Er zijn geen grijze gebieden als het om overleven gaat. Of we gaan door als beschaving of niet.] (p. 8) *'People keep doing what they do because the vast majority doesn't have a clue about the consequences of our everyday life.'* [De mensen gaan door met wat ze doen omdat een ruime meerderheid geen benul heeft van de cosequenties die aan ons dagelijks leven vastzitten.] (p. 10) Greta spreekt in aforismen. Geweldig hoe bondig en krachtig zij spreekt. Ik heb de neiging om alle passages die ik heb onderstreept te gaan citeren. Ze is, zoals iedereen weet, een Zweedse middelbare scholier, en mensen adviseren haar om naar school te gaan en dan een klimaatwetenschapper te worden. Zij riposteert: *'But the climate crisis has already been solved. We already have all the facts and solutions. All we have to do is to wake up and change.'* [Maar de klimaatcrisis is al opgelost. We hebben alle feiten en oplossingen al. We hoeven alleen maar wakker

te worden en te veranderen.] (p. 10) En dan, als climax: 'Why should I be studying for a future that soon will be no more, when no one is doing anything whatsoever to save that future. And what is the point of learning facts within the school system when the most important facts given by the finest science of that same school system clearly mean nothing to our politicians and our society?' [Waarom zou ik moeten studeren voor een toekomst die er al gauw niet meer zal zijn, als niemand ook maar iets doet om die toekomst te redden? En wat heeft het voor nut om feiten te leren in het onderwijssysteem, wanneer het duidelijk is dat de belangrijkste feiten die komen uit de beste wetenschap van datzelfde onderwijssysteem niets betekenen voor onze politici en onze samenleving?] (p. 11 - 12)

Urgentie

Greta ziet helder de urgentie van het klimaatprobleem. Of beter gezegd: ze verwoordt de urgentie zoals die door wetenschappers – inclusief het vermaarde Stockholm Resilience Centre van

Johan Rockström – wordt verwoord. Maar niet alleen verwoordt zij de urgentie voor het nemen van concrete en fundamentele maatregelen hier en nu, zij heeft ook oog voor de oorzaken van het probleem: 'We are about to sacrifice our civilization for the opportunity of a very small number of people to continue to make enormous amounts of money. We are

about to sacrifice the biosphere so that rich people in countries like mine can live in luxury. But it is the sufferings of the many which pay for the luxuries of the few.' [We gaan onze samenleving opofferen om een heel klein aantal mensen in de gelegenheid te stellen om door te gaan met het vergaren van enorme hoeveelheden geld. We gaan de biosfeer opofferen zodat rijke mensen in

landen als het mijne in weelde kunnen leven. Maar het is het lijden van de velen dat de weelde van de weinigen bekostigt.] (p. 15)

Greta sprak op het World Economic Forum in januari 2019 wereldleiders en *captains of industry* toe. Ook hier liet zij zich niet verleiden tot mooie woorden: 'I want to challenge those companies and those decision-makers into real and bold climate action. To set their economic goals aside and to safeguard the future living conditions for humankind. I don't believe for one second that you will rise to that challenge. But I want to ask you all the same.' [Ik wil die ondernemingen en die besluitvormers uitdagen tot reële en drastische klimaatactie. Tot het opzijzetten van hun economische doelen en het veiligstellen van de toekomstige leefomstandigheden voor de mensheid. Ik geloof nog geen seconde dat u aan die uitdaging gevolg zult geven. Maar ik wil het u toch vragen.] (p. 18) 'At places like Davos, people like to tell success stories. But their financial success has come with an unthinkable pricetag.' [In plaatsen als Davos vertellen mensen graag succesverhalen. Maar aan hun financieel succes hangt een onvoorstelbaar prijskaartje.] (p. 20)

Greta spreekt ook over de hatemail en kritiek die ze krijgt: 'I am just a messenger, and yet I get all this hate. I am not saying anything new, I am just saying what scientists have repeatedly said for decades.' [Ik breng slechts een boodschap. Ik zeg niets nieuws, ik zeg alleen wat wetenschappers al decennialang herhaaldelijk hebben gezegd.] (p. 33) Dat er mensen zijn die er blijkbaar lol in hebben de draak te steken met Greta gaat al mijn begrip te boven. Er zijn grenzen aan wat ik mij kan voorstellen wat er in iemands hoofd speelt.

Het is volstrekt helder dat we moeten doen: we moeten vooral heel veel niet doen. Veganist worden en niet vliegen zijn twee goede dingen om mee te beginnen. 'To do your best is no longer good enough. We must all do the seemingly impossible.' [Je best doen is niet langer goed genoeg. We moeten allemaal het schijnbaar onmogelijke doen.] (p. 54) En daar hebben we dan weer geen zin in.

(Vertalingen: René van Elst)

Amerikaanse politicus roept op tot doden van niet-christenen

Maarten Gorter

Als u in het nieuws leest dat een politicus heeft opgeroepen tot het doden van andersgelovigen, dan denkt u waarschijnlijk dat deze politicus uit Saudi-Arabië, Irak of Iran komt. Déze politicus komt echter niet uit een van deze landen maar regelrecht uit de Verenigde Staten. Zijn naam is Matt Shea, hij is lid van het Huis van Afgevaardigden in de Amerikaanse staat Washington (niet te verwarren met de Amerikaanse hoofdstad Washington D.C.).

Washington, dat in het noordwesten van de VS ligt, tegen de Canadese grens aan, is een progressief bolwerk.

De inwoners van Washington hebben via referenda het homohuwelijk, cannabis en euthanasie gelegaliseerd; ook was Washington een van de weinige staten waar abortus al legaal was vóórdat het hooggerichtshof in 1973 verklaarde dat een verbod op abortus indruist tegen het recht op privacy. We kunnen dus concluderen dat de mensen in Washington over het geheel genomen behoorlijk vrijzinnig zijn. Het zou wel eens de reden kunnen zijn dat Shea de politiek is ingegaan. Hij vertegenwoordigt het platteland van zijn staat in het diepe oosten, ver weg van de steden. Het platte-

land waar ze waarschijnlijk niets moeten hebben van al deze progressieve maatregelen.

Shea heeft zoals veel politici in de VS een militaire achtergrond en is uitgezonden geweest naar Bosnië en Irak. In 2008 werd hij namens de Republikeinse Partij gekozen als lid van het Huis van Afgevaardigden in Washington en stond al snel bekend als een ultra-conservatieve politicus die elke vorm van progressie het liefst meteen naar de prullenmand verwees. Verder kwam hij nogal in het nieuws omdat hij last heeft van losse handjes en agressie. Toen hij in dienst zat, moest hij wel eens door een officier ontwapend worden wegens “anger issues”. In 2012 stuurde hij een foto van zichzelf staande bij het huis van zijn politieke tegenstander die dat (terecht) als zeer intimiderend ervoer.

Shea was dan wel berucht in zijn eigen staat, hij werd landelijk nieuws toen in oktober 2018 uitkwam dat hij een manifest van vier pagina's had geschreven genaamd: “Biblical Basis for War”[1]. In dit schokkende manifest roept hij op tot creëren van een theocratische staat, mogelijk door benutting van een burgeroorlog. Het idee dat Amerika op de rand van een burgeroorlog staat, is niet zo ongebruikelijk onder Amerikanen; uit een onderzoek is gebleken dat ongeveer een derde van de Amerikaanse bevolking gelooft dat er binnen vijf jaar een nieuwe burgeroorlog komt[2]. Verder schrijft Shea dat alle mannen (blijkbaar niet vrouwen) die weigeren de bijbelse wet te erkennen, geëxecuteerd dienen te worden. Verder roept hij op tot het oprichten van een “Heilig Leger” dat alles wat in strijd is met de bijbel uitroeit. De Sheriff uit het district van Shea was zo hevig geschrokken van dit manifest dat hij onmiddellijk contact opnam met de FBI.

Een half jaar later kwam de Britse krant The Guardian er ook achter dat Shea onder een alias in een chatgroep opriep om politieke tegenstanders te surveilleren, intimideren en zelfs aan te vallen. Nu denkt u wellicht: “erger dan dit kan niet”, dan moet ik u teleurstellen, het kan nóg erger. Op 1 december 2019 publiceerde een onafhankelijk onderzoeksbureau in dienst van het Huis van Afgevaardigden van Washington een vernietigend rapport[3]. Volgens het rapport heeft Shea terrorisme gepromoot, voorbereid en er zelfs aan deelgenomen(!). Het rapport noemt drie voorvallen waarin Shea heeft deelgenomen aan terrorisme. Shea was aanwezig bij en ondersteunde extreemrechtse militieleden die de ranch bewaakten van iemand die de politie wilde arresteren. Toen de politie de ranch wilde betreden dreigden de militieleden – die gewapend waren met militaire aanvalswapens – de agenten neer te schieten. De politie heeft zich toen teruggetrokken. **Matt Shea** zou een leidende rol hebben gehad in de organisatie van de bewaking. In 2015 wilde de politie wapens in beslag nemen van een bejaarde man die door medici niet meer bekwam werd geacht om over wapens te beschikken. Shea nam contact op met gewapende extreemrechtse militieleden en regelde

dat het huis werd bewaakt zodat de politie het huis niet kon binnentreden van de bejaarde man. In 2016 was Shea betrokken bij de bezetting van een federaal overheidsgebouw door tientallen extreemrechtse militieleden. Toen de politie het na 41 dagen zat was en de militieleden gingen arresteren viel er één dode.

Toen deze feiten op tafel kwamen na de publicatie van het rapport werd meteen door het Huis van Afgevaardigden van Washington contact opgenomen met de FBI en het Openbaar Ministerie. Shea werd door de Republikeinse Partij uit de fractie gezet maar is vreemd genoeg niet geroyeerd. De Democratische Partij roept op om hem af te zetten, waar een tweederde meerderheid voor nodig is. Bizar genoeg is het angstvallig stil rond de Republikeinse Partij inzake het afzetten van Shea.

Hoe reageert Shea op al deze feiten? Op de gebruikelijke Amerikaanse manier, er is volgens hem een “heksenjacht” tegen hem gaande, de media verspreiden “fake news” en het is allemaal maar een politiek proces vergelijkbaar volgens hem met het impeachment proces tegen president Trump.

We kunnen dus concluderen dat Shea een geradicaliseerde christenfundamentalist is die ook nog eens betrokken is bij terrorisme. Shea is er naar mijn mening ook een voorbeeld van dat een christenfundamentalist net zo radicaal en gevaarlijk kan zijn als een moslimfundamentalist.

Shea roept op tot het doden van andersgelovigen; daarmee onderscheidt hij zich niet van een haatimam uit Saudi-Arabië. Toch krijg ik het idee dat er niet met dezelfde verontwaardiging wordt gekeken naar Shea als naar een moslimfundamentalist. Waarom is Shea bijvoorbeeld nog niet geroyeerd en afgezet? Toen Shea opriep tot het doden van andersdenkenden was dit geen aanleiding om hem uit de fractie te zetten, pas toen bekend werd dat hij betrokken was bij terrorisme werd hij uit de fractie gezet. Het is in ieder geval te hopen dat Shea veroordeeld wordt voor terrorisme en de kans op veroordeling is volgens de Sheriff uit zijn district zeer groot. De Sheriff wil ook dat hij veroordeeld wordt voor landverraad omdat hij dit allemaal doet terwijl hij actief is als politicus.

Ik sluit mijn artikel af met de waarschuwing, die ik al vaker heb gegeven in mijn artikelen voor de Vrijdenker. Het christenfundamentalisme is in de VS in sommige opzichten vergelijkbaar met het moslimfundamentalisme in het Midden-Oosten en het hindoeïfundamentalisme in India. Als vrijdenkers in de VS niet waakzaam blijven dan is de theocratische staat in *The Handmaid's Tale* [4] niet langer fictie maar werkelijkheid geworden.

[1] <https://www.spokesman.com/documents/2018/oct/25/biblical-basis-war/>

[2] https://www.rasmussenreports.com/public_content/politics/general_politics/june_2018/31_think_u_s_civil_war_likely_soon

[3] <https://assets.documentcloud.org/documents/6589242/Shea-WA-House-Report.pdf>

[4] Boek van de Canadese schrijfster Margaret Atwood (1939); hier zijn ook een opera, een film en een televisieserie naar gemaakt.

Introductie van 3 nieuwe enthousiaste kandidaatbestuursleden

Een vereniging kan alleen goed functioneren en haar doelen realiseren als er voldoende gemotiveerde en deskundige personen zijn die zich vrijwillig willen inzetten. Ik ben dan ook als voorzitter trots om te melden dat we drie nieuwe kandidaatbestuursleden mogen verwelkomen. Violette Rondeel, Ilse van Zeeland en Simon ten Kate. Zij gaan onze nieuwe commissies inhoudelijk vormgeven.

Allereerst hebben we een Evenementencommissie, in deze commissie zullen Violette Rondeel en Ilse van Zeeland plaatsnemen. Zij zullen het komende jaar er alles aan gaan doen om onze evenementen op een professionele manier te organiseren en te begeleiden.

Ook hebben we twee nieuwe commissies in het leven geroepen om onze doelstellingen beter te kunnen concretiseren als vereniging.

De eerste commissie, welke door Simon ten Kate verder vormgegeven zal worden, is de commissie Tegen Besnijdenissen. Leon Korteweg zal zijn expertise ook in deze commissie inbrengen. Mochten er nog geïnteresseerden zijn die denken een goede en zinvolle bijdrage te kunnen leveren op dit onderwerp dan mogen zij zich melden bij mij.

Voor de tweede commissie, gericht op Seculier Onderwijs, hebben we al een paar geïnteresseerden maar e.e.a. moet nog verder concreet gemaakt worden. Voor deze commissie geldt eveneens dat geïnteresseerden zich hiervoor kunnen aanmelden. Spreekt dit onderwerp u aan en denkt u een bijdrage te kunnen leveren, neem contact op met mij.

Violette Rondeel stelt zich op deze pagina reeds aan u voor; Ilse van Zeeland en Simon ten Kate zullen zich in het maartnummer aan u voorstellen.

Ik wens de nieuwe kandidaats bestuursleden veel succes de komende periode en we zullen ze op elk gebied helpen en ondersteunen om er een succes van te maken voor onze vereniging.

Stanley Bakker, voorzitter (voorzitter@devrijgedachte.nl)

(Aspirant)bestuurslid stelt zich voor

Mijn naam is **Violette Rondeel** (1983) en ik ben woonachtig in Wormerveer. Sinds 2012 heb ik een eigen lespraktijk, genaamd Impro Muzieklessen, waar ik met veel plezier gitaarles geef aan kinderen en volwassenen. Tevens ben ik werkzaam in de ICT als support engineer op een servicedesk.

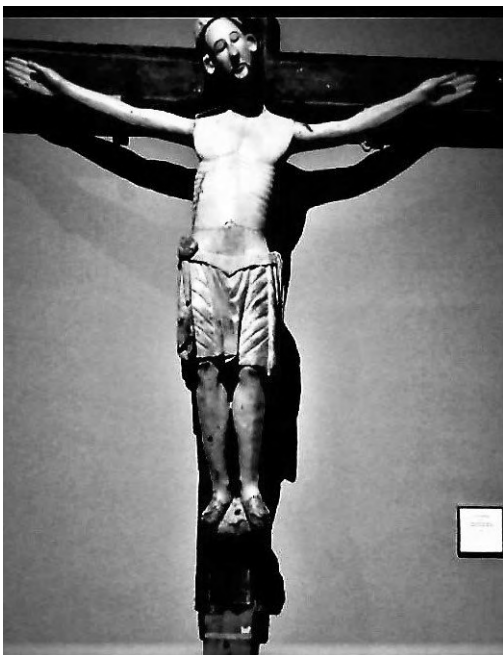
Vanuit persoonlijke interesse verdiep ik mij graag in cultuur, filosofie en maatschappelijke kwesties. Voor mij is atheïsme een vanzelfsprekendheid en ik onderschrijf de kernideeën van De Vrije Gedachte volledig. Met verbazing zie ik de grote rol die religie nog altijd speelt in ontwikkelde landen zoals Nederland. De achterhaalde, grondrechtelijke bescherming van religie versterkt segregatie binnen onze samenleving en is naar mijn mening zeer onwenselijk.

Vrijheid van onderwijs betekent voor mij seculier onderwijs en de overheid dient religie als een privéaangelegenheid te beschouwen. Het is niet haar taak deze te subsidiëren of deze te “respecteren” wanneer zij bijvoorbeeld de fysieke integriteit of de ontwikkeling van kinderen schendt of met voeten treedt.

Voor de komende periode zal ik mij gaan inzetten als evenementenorganisator voor De Vrije Gedachte in de functie van (aspirant)bestuurslid. Graag ga ik hierover met u in gesprek en waardeer ik uw inbreng met betrekking tot mogelijke onderwerpen, sprekers en locaties.

Ik kijk uit naar een prettige samenwerking en hoop een waardevolle bijdrage te kunnen leveren aan De Vrije Gedachte.

Graag tot ziens bij een volgend evenement!

Jezus met flaporen

Natuurlijk dacht u bij het lezen van Anton van Hooffs artikel „Jezus met flaporen aan het kruis” dat u die Jezus met flaporen - een crucifix in het Museo Frederic Marès te Bracelona - wel eens zou willen zien. U heeft er twee maanden op moeten wachten, waarvoor excuus, maar hier is dan toch een afbeelding ervan.

Violette Rondeel

Leven met de dood

Anton van Hooff

Is mijn enige zoon een filosoof in de dop? Ik bedoel niet iemand die wijsbegeerte gaat studeren. Die wordt volgens mij filosoficus, net zoals ik geen klassieker ben, maar classicus, dat wil zeggen iemand die de klassieken bestudeert – zie mijn stukje ‘Filosoof of filosoficus?’ in *De Vrijdenker* 2016-07 p. 24. Nee, het gaat hier om een natuurlijke neiging tot wijsheid. Reeds als kleine jongen kon hij verrassende uitspraken doen, zoals: ‘Niets is toch wel iets, hè pap, want het is ‘niets’.’ Filosofici die hun les goed hebben geleerd, herkennen hier het probleem van Parmenides (eerste helft vijfde eeuw vóór 0). Met hartstocht verdedigde deze ‘presocratische’ filosoof de stelling dat het niet-zijnde niet bestaat.

Als vierjarige stelde mijn zoontje de klemmende vraag: ‘Waarom ga ik dood, papa?’ Zo’n vraag grijpt je als ouder aan, maar maakt je ook een beetje trots: je kind is mens aan het worden, want besef van de dood is een kenmerk van het menszijn. Een inmiddels veel oudere dochter van mij was indertijd minder stellig: ‘Jij en ik gaan niet dood, hè papa?’ Ze greep mijn pols: ‘Dan kan ik je niet meer voelen.’

Besef van het einde

Zeggen de Stoïci niet dat filosofie niet meer is dan het overwegen van de dood, *meditatio mortis*? Is er een ander dier dat moet leren leven met het besef van de onherroepelijke dood? Er is wel rouwgedrag bij mensapen en olifanten geobserveerd, maar beseffen de chimpanseemoeder, die haar dode jong nog een paar dagen tegen zich aandrukt, en de soortgenoten die zichtbaar meeleven, dat ook hun de dood wacht?

Veel andere dieren zuiveren hun nesten of hopen van krenge, uit een natuurlijk drang tot hygiëne, maar het mensdier heeft al heel vroeg in zijn geschiedenis lijken ‘bezorgd’. Ze werden in hunebedden bijgezet en kregen van alles mee. Terwijl Jan Willem Nienhuys religie vooral verklaart als een systeem waardoor ‘priesters’ macht kregen over gelovigen, denk ik dat de kern van godsdienst de weigering is om zich neer te leggen bij de absolute van de dood. Dat mechanisme werkt ook in de moderne religie van de antroposofie, zoals een amusant verhaal van een nuchtere vrouw mij nog eens duidelijk maakte. Onlangs bracht zij een weekeinde door in gezelschap van Duitse volgelingen van goeroe Rudolf Steiner. Ze vroegen zich niet af of ze zouden voortbestaan, maar alleen in welke gedaante!

Hoe de prehistorische mens zich het voortbestaan voorstelde, onttrekt zich aan onze waarneming; hunebedden spreken nu eenmaal niet. Egyptische dodenboeken reiken wat meer sleutels aan, maar eenduidig zijn ze niet. Soms lijkt de Ka naar de onderwereld te gaan, maar in dezelfde tekst maakt deze ‘ziel’ ook een tocht langs het firmament. Dit is wat de Nederlands-Britse Egyptoloog Henri Frankfort (1897 – 1954) met een heerlijke dooddooener ‘the multiplicity of approaches’ noemde.

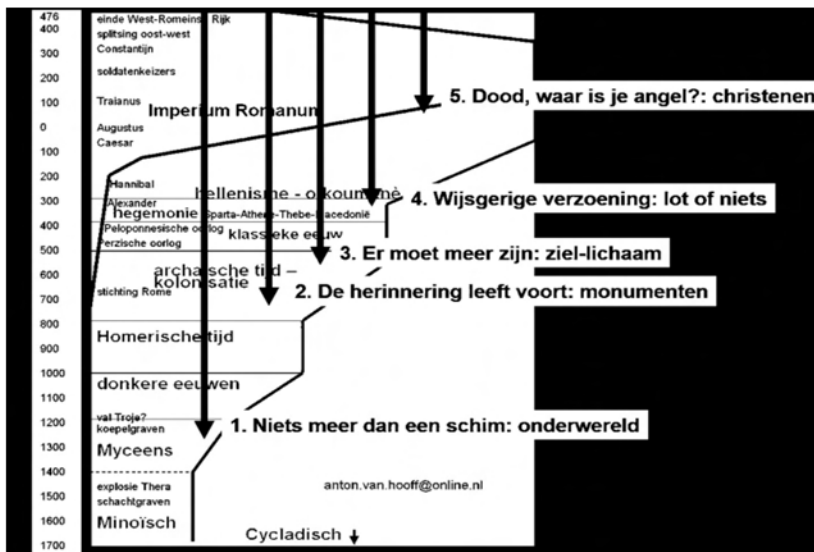
Atheïstische uitvaart

Nu zijn tegenstrijdigheden in het omgaan met de dood ook de moderne mens niet vreemd. Bij mij krommen zich de tenen als bij een crematieplechtigheid voor een vrijdenker de dode een eeuwige rust wordt toegewenst. Ik wil dan opspringen en boos uitroepen: ‘Maar dat is een christelijk idee, waarin hij/zij juist niet geloofde!’ Het ‘moge hij/zij rusten in vrede’, *Requiescat In Pace* (RIP is niet de afkorting van ‘Rest in Peace’) behelst dat de dode een rustige slaap wordt toegewenst tot het lichaam op het einde der tijden herenigd wordt met de ziel om als geheel voor Christus’ rechterstoel te verschijnen.

Ook erg is het als een herdenker de kist met het lijk van een god- en hiernamaalslooचनाar in de crematorium aula gaat toespreken alsof hij nog luistert: ‘Lieve Piet, we zullen je nooit vergeten.’ Zulke clichés heb ik bewust vermeden toen ik enkele jaren geleden bij de crematie van een hoogbejaarde vrijdenker sprak. Omdat hij zich zeer geërgerd had aan de kleffe praat van een humanistische uitvaartbegeleider bij de crematie van zijn vrouw, had hij mij voor de zijne ‘ingehuurd’, zoals hij zelf zei, want hij stond erop dat ik voor mijn dienst betaald werd – ik heb de notaris gevraagd het honorarium naar *De Vrije Gedachte* over te maken. Ik moest het wel echt atheïstisch doen. Een paar weken voordat hij euthanasie kreeg, stuurde hij me mappen met materiaal over zijn leven. Precies op de dag dat hem de zachte dood werd bezorgd, kwam zijn laatste briefje aan: het is zover! En zo trok ik een paar dagen later naar het hoge noorden om te spreken over de man die ik nooit had ontmoet, maar wel goed kende uit een jarenlange correspondentie en de toegestuurde stukken. Na zijn afwisselende leven geschetst te hebben sloot ik af met: natuurlijk zullen we hem na enige tijd vergeten... we zijn hier niet bij elkaar om te rouwen, maar om de afsluiting van een rijk leven te vieren, een voorbeeld voor ons.

Van begraven naar cremeren

Wat me niet helemaal beviel, is dat zijn as vanuit een vliegtuig over zee zou worden uitgestrooid. Mooi, je ze te laten recyclen zonder nabestaanden te verplichten een gedenkplaat te poetsen, maar de milieubelasting van zo’n vlucht is wel bedenkelijk. Wat mij in het algemeen ook niet bevalt, zijn de dure kisten die de oven ingaan. Een juten zak moet toch voldoende zijn. Het aloude inhumeren, dat nu nog maar in ongeveer een derde van de sterfgevallen wordt toegepast, heeft het voordeel dat de natuur haar oplossend werk doet, maar het ruimtebeslag van deze manier van bijzetten is aanzienlijk. En dan moet er ‘natuurlijk’ nog een kostbare hardstenen tafel op, die de nabestaanden dwingt tot regelmatig onderhoud. Het mooiste zou zijn ongemarkeerd begraven te worden in de natuur, maar bij mijn weten is dat ook bij de zogeheten bosbegraafplaatsen niet mogelijk. Toch wel lastig van iets tot niets te worden.

Dan toch maar cremeren, liefst door elektrische verbranding, een energiezuinig alternatief voor gas. Het is cultuurhistorisch overigens revolutionair snel, dat er in honderd jaar zo'n radicale omslag is gekomen van inhumeren naar cremeren. *De Vrije Gedachte* heeft via de *Vereeniging voor facultatieve lijkenverbranding* hierbij een belangrijke rol gespeeld.^[1]

Van cremeren naar begraven

Afb. 1: lagen van antieke opvattingen over de dood.

In de Grieks-Romeinse wereld is het precies andersom gegaan. Daar was lijkverbranding van oudsher standaard totdat in de tweede eeuw van onze jaartelling lijken werden bewaard, door rijken in sarcofagen, door de massa op grafvelden en in de buurt van grote steden zoals Rome en (Romeins) Carthago in catacomben. Deze zijn dus geen christelijke uitvinding, want in die tijd behoorde slechts een marginaal deel van de bevolking tot de Kerk. Joodse invloed kan wel een rol gespeeld, maar waarschijnlijker is dat meer en meer mensen geloofden dat de dood niet het einde kon zijn. Dit stadium is de derde en middelste laag van boven, die ik in mijn archeologie van de antieke doodsopvattingen onderscheid (zie afb. 1).

Op allerlei manieren spreekt men dan uit dat de dood niet absoluut is: wordt de gestorvene soms een ster aan de hemel of goddelijk, zoals de goede keizers die sinds Caesar *divus* worden verklaard?

De bovenste laag is die van het christendom met de absolute zekerheid dat iedereen, zelfs vrouwen en slaven, een eeuwig leven te wachten staat. Een christelijke grafinscriptie zegt het uitdagend:

ANGST OVER MIJN DOOD LEG IK AF, WANT DE ENIGE HOOP OP MIJN REDDING IS CHRISTUS, DOOR WIENS LEIDING DE DOOD DOODGAAT.

Al eerder had Paulus triomfantelijk uitgeroepen:

De dood is verslonden in de zege.

Dood, waar is je prikkel?

Hel, waar is je zege?

(1 Kor.15:51)

De tekst is meeslepend door Brahms verklankt in *Ein deutsches Requiem*:

*Der Tod ist verschlungen in den Sieg.
Tod, wo ist dein Stachel?
Hölle, wo ist dein Sieg?*

Met de bovenste 'aardlaag' van het vaste christelijk geloof in een hiernamaals (dat tegenwoordig wel aan slijtage onderhevig is), sloot ik mijn *Sterven in stijl. Leven met de dood in de klassieke oudheid* af.^[2] Gelukkig is het niet mijn laatste boek geworden. Anders zouden psychologiserende sprekers bij mijn crematie ongetwijfeld verklaren dat ik in mijn laatste levensjaren enorm worstelde met de dood. Mijn komende boek *Klassieke liefde. Eros en seks naar Ovidius* heeft een 'levenslustiger' thema – maar getuigt echt niet van seksuele frustraties.

Delven naar doodsdeelen

De enorme omvang van het antieke materiaal over de dood^[3] bezorgde me als auteur veel hoofdbreken; hoe organiseer ik de stof? Ten slotte koos ik voor een chronologisch-thematische aanpak. De vroegste voorstelling, die bij Homerus, is dat 'zielen' een schimmenbestaan in de onderwereld krijgen. Bepaald hemels is het daar niet. Als de levende Odysseus naar de onderwereld afdaalt, zegt hij tot Achilles, bij leven de grootste held van de Grieken in de Trojaanse Oorlog, dat hij nu toch maar mooi machtig is onder de doden. Hierop riposteert Achilles:

Stel toch de dood niet te mooi voor, stralende koning Odysseus!

Liever deed ik op aarde als dagloner dienst bij een vreemde, iemand die het niet breed heeft en weinig het zijne kan noemen, dan over alle doden en schimmen als koning te heersen (Odyssee 11, 488-491)

De zielen van de gestorvenen werden – later – voorgesteld als kleine mensjes met vleugels (afb. 2). Er ontwikkelde zich ook het idee dat de doden voor een panel van rechters verschenen dat de slechteriken zoals Sisyphos veroordeelde tot de afdeling Tartarus, terwijl het rechtschapen lieden voor eeuwig naar de Elysijsche velden stuurde. Zoals nu aan dode vrijdenkers soms heel grotesk rust wordt toegewenst, werd later soms van christenen in grafschriften gezegd dat ze op die eeuwige sappige weiden verkeerden, zo hardnekkig bleef de fossiele voorstelling van de (heidense) onderwereld.

Afb. 2: Uitgerolde afbeelding van het grafvaasje (lekythos) rechtsonder: Hermes brengt een gestorven vrouw aan boord van de veerboot van Charon. Rondom zweven zieltjes van doden.

Vereeuwigen

In laag twee van onderen verschijnt de behoefte om de dode door grafmonumenten te vereeuwigen. Vanaf de zevende eeuw vóór 0 hebben Grieken en later Romeinen een onstuitbare behoefte om de gestorvenen te vereeuwigen – of zichzelf als ze al bij leven een grafmonument oprichten. Daaraan danken we de honderdduizenden epitafen, grafbeelden en grafreliëfs. Dikwijls grijpen de grafteksten op de traditionele voorstelling terug van de gang naar de onderwereld en het schimmenbestaan daar, maar nog meer is de boodschap: vergeet mij niet. Inderdaad ‘mij’, want

Afb. 3: Het complete grafmonument van Phrasikleia in een reconstructie met de oorspronkelijke beschildering.

vaak spreekt de dode de voorbijganger aan. Hierbij moet de lezer weten dat de tombes aan de uitvalswegen van de steden lagen – zoals langs de Via Appia nog is te beleven. Als voorbeeld geef ik het epitaaf en het beeld van Phrasikleia, die door een gelukkig toeval na enige eeuwen herenigd werden; al in 1730 was het voetstuk met de epitaaf gevonden, in 1972 werd het beeld opgedolven, dat precies op het voetstuk paste (afb. 3). In het Grieks staat op de basis:

PHRASIKLEIA'S

MONUMENT; MEISJE ZAL IK ALTIJD HETEN,
IN PLAATS VAN HUWELIJK KREEG IK VAN GODEN DIE
BENAMING

De passant moet hierbij denken: welk een wreed lot dat een meisje vóór huwelijk en kinderen krijgen wegrukte uit het leven.

Er moet meer zijn

Zeker vanaf Pythagoras tekent zich de derde laag af, die ik het etiket ‘Er moet meer zijn: ziel-lichaam’ heb gegeven. Dit dualisme vindt meer en meer gehoor en lijkt zoals gezegd in de tweede eeuw na 0 overheersend te worden. Al Pythagoras en Plato geloven in een zielsverhuizing. De antieke mens kon in Orpheus, Isis of Mithras zijn, als lid van een soort kerkgenootschap dat het heil beloofde. Op dit niveau zitten eigenlijk de hedendaagse antroposofen, die zich ook in hun pedagogische leer op de oudheid beroepen.^[4] De overtuiging dat de ziel het wezen van de mens uitmaakt, werd vastgelegd in de grafinscripties, zoals deze:

LICHAAM IS DE MANTEL VAN DE ZIEL; EER DE GOD IN MIJ

Wijsgerige troost

Vanaf circa 300 voor 0 breken levensfilosofieën door – wijsgerige verzoening: lot of niets (laag 4). In de stoa en in het bijzonder de leer van Epicurus zullen vrijdenkers

zich goed kunnen vinden. Een van de aforismen waarmee Marcus Aurelius (keizer 161-180) zich herinnert aan zijn stoïsche overtuiging:

Zoals je nu het moment afwacht waarop de vrucht uit de schoot van je vrouw verschijnt, zo moet je uitzien naar het uur waarop je ziele uit zijn hulselt valt (Tot mijzelf 9,3,1).

De dood is immers een natuurlijk verschijnsel; de wijze aanvaardt die gelaten.

Het stoïsche levensgevoel was niet voorbehouden aan filosofen. Een voorbeeld uit mijn boek: WAARHEEN LOTSBESCHIKKINGEN ROEPEN KAN NIEMAND WEERSTAND BIEDEN.

Een favoriet van mij is:

ER ZIJN GENOEG GRAFSCHRIFTEN: IK BEN NIET DE ENIGE DIE IS GESTORVEN.

Tja, het overkomt wel meer mensen dat ze doodgaan.

De voorbijganger hoefde zijn blik over het grafveld om hem heen te laten weiden om de juistheid van deze heerlijke doodoener vast te stellen.

Een keer krijgen de christenen van keizer-filosoof Marcus een veeg uit de pan:

Hoe heerlijk is de ziel die, als zij eenmaal gescheiden moet worden van het lichaam, bereid is om of uitgedoofd of verspreid te worden. Die bereidheid moet echter voortkomen uit een pertinente beslissing, niet uit pure weerspanning, zoals bij de christenen, maar weloverwogen en ernstig en, om ook voor een ander overtuigend te zijn, zonder vertoon (Tot mijzelf 11,3).

Die christenen maakten te veel ophef over het sterven, de wijze doet dat niet, maar aanvaardt de onvermijdelijkheid daarvan, of hij nu op zijn stoïsch geloofde in een vurige ziel of naar Epicurus in een materiële *anima* die uit atomen bestaat. Deze gaan zonder enige bewustzijn van een vorig gebruik in recycling. Vandaar het beroemde woord van Epicurus:

De schrikwekkendste van alle kwaad, de dood betekent voor ons niets, want zolang wij zijn, is de dood er niet, en als de dood er is, zijn wij niet. (...) De massa gaat de dood uit de weg als het grootste kwaad, dan wel verkiest zij de dood als het einde van de levensproblemen. De wijze nu wijst het leven niet af én vreest de dood niet.

Ook het epicurisme raakte een snaar bij een brede massa. Een dode spreekt de voorbijganger toe met:

PASSANT, PASSANT, WAT JIJ BENT, WAS IK; WAT IK NU BEN, ZUL OOK JIJ ZIJN.

Een aantal malen worden grafschriften die de voorbijganger vermanen dat ze na de dood niets meer zullen zijn, voorzien van toevoegingen om daarom het bestaan met volle teugen te genieten:

JULLIE, VRIENDEN DIE DIT LEZEN, RAAD IK: MENG WIJN, DRINK DIE, OP EEN RUSTIGE PLAATS, DE SLAPEN OMKRANST MET BLOEMEN EN ONTZEG AAN KNAPPE MEISJES NIET HET LIEFDESVERKEER; DE REST VERTEREN NA DE DOOD DE AARDE EN HET VUUR.

Levensgenieters trokken zich zulke boodschappen aan en lieten hun gasten drinken uit bekers versierd met skeletten, terwijl ze aanlagen in een eetkamer zoals in **afb. 4**.

Zin van het leven

Terug naar mijn zoon, inmiddels zestien jaar. Hij heeft in zijn eindexamenpakket filosofie in een klasje van vier; het vak zal dus op zijn school wel worden afge-

Afb. 4: Gnôthi sauton, ken jezelf, d.w.z. weet dat je maar een sterfelijk mens bent. Dit is geen christelijk 'memento mori' bedenk te sterven, maar de mozaïekvloer van een eetkamer spooft aan tot het ervan te nemen zolang het kan. Het is dus een 'memento vivere' (bedenk te leven!)

schaft. Aan hem is het welbesteed. Terwijl ik dit stuk aan het schrijven ben, komt hij thuis van school en vraagt me pardoes of ik het met Foucault eens ben.^[5]

Een paar dagen tevoren vroeg hij opeens bij het avondeten: 'Heeft het leven zin?' (het *Symposium* van Plato is niets bij de conversaties aan de eettafel in huize Van Hooff). Mijn vrouw en ik haastten ons te verklaren dat je er zin aan moest geven, maar dat is natuurlijk een doodoener van jewelste. Op het niveau van de soort heeft het leven zin voor het voortbestaan en de evolutie,

maar individueel, zoals hij natuurlijk bedoelde? Doorpratend kwam ik niet verder dan; 'Echt zin heeft mijn leven niet. Ik probeer er maar het beste van te maken.' Hierbij verwees ik naar Sisyphus of liever Albert Camus, zoals ik deed in het meinummer 2018 van ons lijfblad onder de titel 'Sisyphos, een mieterse mythe'. Uitzichtloos rolt hij zijn steen tegen de helling, wetend dat die telkens terugrolt, een absurde inspanning dus. Toch gaat hij door. Hij begint er zelfs plezier in te krijgen en van de steen te houden.

[1] In 1974 kreeg de 'Facultatieve' als bekroning van haar werk het predicaat Koninklijk. In 2017 kwam de Koninklijke Vereniging voor Facultatieve Crematie slecht in het nieuws doordat Henry Keizer, voorzitter van haar en de VVD, de ingedutte vereniging met een miljoenenomzet voor een habbekrats bleek te hebben overgenomen. Het was een van de schandalen waarin de slimme jongens van de VVD grossieren.

[2] Ambo/Anthos, Amsterdam 2015.

[3] Om een idee te geven: er zijn meer dan 200.000 Latijnse inscripties bewaard, 80% daarvan zijn grafteksten.

[4] De leraar moet vaststellen of een kind flegmatisch (slijmerig), sanguinisch (bloederig), cholericus (geel-gallig) of melancholisch (zwartgallig) is en zijn benadering aan de analyse aanpassen. Dit is de antieke vier-sappenleer van Hippocrates, die meende dat gezondheid uit een evenwicht van de vier humoren bestond. De zieke mens was 'uit zijn humeur'. Als hij bijvoorbeeld te sanguinisch was, was aderlating op haar plaats.

[5] Ik ken Foucault eigenlijk alleen van zijn geschiedenis van de seksualiteit; het was dus wel even aftasten waar mijn zoon op doelde. Het bleek om disciplineren en vrije wil te gaan.

De zegeningen van socialisme

Via vrijdenken naar socialisme, humanisme en atheïsme

Floris van den Berg

"Opvoeding van de geest zonder opvoeding van het hart is in het geheel geen opvoeding." *Aristoteles*

Ik ben dus socialist. Dat is de conclusie die ik moet trekken na het lezen van *De rode bovenmeester. De humanistische pedagoog en sociaaldemocratische politicus A.H. Gerhard, 1858-1948* (Humanistisch Historisch Centrum/Papieren Tijger, 2019) door emeritus hoogleraar onderwijskunde aan de UvA, Sjoerd Karsten. Ja, het socialisme is besmet door het communisme. De gruwelen van het communisme overschaduwden ten onrechte de grote verdiensten van het socialisme. Socialisme is niet hetzelfde als communisme en collectivisme. Het socialisme waar ik warm van word, is het socialisme dat heeft gestreden voor algemeen (seculier) onderwijs, voor co-educatie (dus jongens en meisjes bij elkaar in de klas), voor de leerplicht, voor algemene vormingsinstituten als de (nog steeds bestaande) Volksuniversiteit, de achturige werkdag, vrouwenstemrecht, een staatsex-

men, onderwijsvernieuwing waarin meer aandacht is voor de ontwikkeling van het kind, seksuele voorlichting, onderwijs vrij van religie, bewaarscholen (crèches), scholen voor moeilijk lerende kinderen. De liberalen gingen doorgaans mee met de socialisten. De confessionelen lagen doorgaans dwars. Heden ten dage doen echter zelfs de meest orthodox religieuze scholen aan co-educatie en is er een leerplicht voor iedereen.

De socialisten hebben, zoals gezegd met hulp van de liberalen, gezorgd voor de verzorgingsstaat, inclusief het onderwijsstelsel, zoals we die nu kennen waarbij iedereen in principe naar school kan en moet en er medische zorg beschikbaar is voor iedereen. Het opkomen voor de zwaksten of meest hulpbehoevenden in een samenleving is humaan (oftewel sociaal), maar helaas niet vanzelfsprekend. Confessionelen verzetten zich tegen staatsbemoeienis met onderwijs en zorg, omdat de kerk zich die had toegeëigend en zo hulp kon bieden in ruil voor de ziel en zaligheid van degenen die hulp ontvingen.

De samenleving waarvan wij nu de vruchten plukken (en die volgens sommigen kommer en kwel is) is er niet vanzelf gekomen. We zijn van heel ver gekomen en er is hard voor gestreden om de positie van degenen die in de slechtst af zijnde posities zitten, te verbeteren. Wie denkt dat het onderwijs anno nu slecht is moet dat eens vergelijken met onderwijs honderd jaar geleden!

Gerhard

De vrijdenker, socialist, humanist, onderwijzer, pedagoog en SDAP-politicus Adriaan Gerhard was een van de pioniers voor een humanere samenleving en hij stak met veel élan zijn handen uit de mouwen om daar onvermoeibaar aan te werken, als onderwijzer, als pedagoog, als bestuurslid van tal van verenigingen, als redacteur van tal van bladen, als schrijver, als publiekspreker en als politicus in de Tweede Kamer voor de SDAP. Gerhard was een bevlogen, veelzijdig en klaarlijk energiek en onvermoeibaar persoon.

Gerhard werd onderwijzer tegen wil en dank: het was de enige mogelijkheid om zich te ontwikkelen. Maar hoewel hij het niet uit roeping was, werd hij er enorm goed in en kweet hij zich vol toewijding van zijn taak. Niet alleen werd hij al snel bovenmeester (schoolhoofd) maar hij zette zich ook in voor verbetering van het onderwijs en de onderwijsmethoden. Hij was in Nederland een pionier op het gebied van de pedagogiek. De meeste pedagogen waren devote christenen die meenden dat het christendom een rol moest spelen in het proces en resultaat van opvoeding. De vrijdenker en atheïst Gerhard was het hier niet mee eens. 'Hij probeerde een humanistische pedagogiek te ontwikkelen waarin onafhankelijk denken, persoonlijke autonomie en medemenselijkheid voorop stonden.' (p. 13) Gerhard was tegen straffen en vooral lijfstraffen in het onderwijs. Ook dat vinden wij volkomen normaal, dat leraren niet slaan, maar wereldwijd komt het lichamelijke tuchtigen op school nog steeds voor, kijk maar naar de Arabische wereld.

Gerhard was een activist voor een betere wereld en streed daarvoor op vele fronten, behalve in het onderwijs zette hij zich ook in tegen alcoholisme en pleitte hij voor crematie (ook al zoiets wat thans heel gewoon is, maar dat niet uit de lucht is komen vallen en is bevochten moeten worden op de confessionelen). 'Hij leefde in de overtuiging dat er geen enkele goddelijke compensatie is voor het leven op aarde, maar dat we wel de plicht hebben om de omstandigheden waaronder we leven te verbeteren en rechtvaardiger te maken.' (p. 12)

Onderklasse

We kunnen het ons nauwelijks voorstellen maar tot ver in de negentiende eeuw was er nog geen riolering en in Amsterdam gooiden mensen hun ontlasting en huisvuil gewoon in de grachten wat tot een ondragelijke stank leidde. In 1866

was er nog een cholera-epidemie in Amsterdam. Wat is Nederland anno nu dan toch een paradijs! In 1926 publiceerde Gerhard het boekje *Een sociaal sprookje* dat een Dickensiaanse aanklacht is tegen de 'erbarmelijke omstandigheden waarin de onderklasse moest leven in de snelgroeende steden.' (p. 100). Gerhard besteedt veel aandacht aan de beroerde huisvesting. Met dit boekje vraagt hij aandacht voor degenen die op dat moment in een slechtst mogelijke positie zitten. Filosoof John Rawls beargumenteerde in 1975 in zijn beroemde boek *A theory of justice* dat het er in een rechtvaardige samenleving om gaat om met hulp van de overheid de positie van degenen die het slechtst af zijn te optimaliseren, omdat, zo stelde Rawls, je je moet kunnen voorstellen dat jij het was die door geboorte in die positie terecht was gekomen. Met zijn boek droeg Gerhard bij aan het creëren van empathie in de samenleving met de onderklasse, die voor de rijke klassen grotendeels uit het oog bleef. Hij wilde de positie van de onderklasse – de arbeiders, maar ook de werklozen, bejaarden, arbeidsongeschikten, moeilijk lerende kinderen – verbeteren met een uitgebreid programma. Niet alleen maar onderwijs of stemrecht, maar een heel sociaal programma om de onderklasse te helpen zich te ontplooien. Hij had als onderwijzer het ideaal van volksverheffing. Zo heeft hij meegeholpen met het oprichten van Volksuniversiteiten. Gerhard was een voorstander van wat wordt genoemd het burgerlijk beschavingsoffensief.

'[Gerhards] ideaal of doel om naar te streven als vrijdenker was "een toestand van het menselijk geslacht waarin alle goede eigenschappen tot volkomenheid zijn gebracht", kortom het bevorderen van waarachtige menselijkheid.[...] Hij was iemand die onverstoort de normen van het vrije denken bleef toepassen op zijn politiek handelen en opvoedingsidealen.' (p. 134) Gerhard streefde naar wat hij noemde 'integrale opvoeding': 'Hij streefde naar een brede en harmonische ontwikkeling van de intellectuele, lichamelijke en morele vermogens van kinderen.' (p. 142)

Wie kan daar nu tegen zijn? Dat was de vraag die ik mij stelde bij alle plannen en ideeën van Gerhard. Maar heel veel mensen blijken tegen te zijn, vooral gelovigen. Maar ook in socialistische kringen was niet iedereen gediend van de vrijdenkende opvattingen van Gerhard. Ik ben het ieder geval met hem eens. En dat niet alleen. Het merendeel van zijn ideeën en plannen is gerealiseerd. Er zijn nog resten van de confessionele zuilen, maar het onderwijs is aanzienlijk verbeterd en gehumaniseerd de afgelopen honderd jaar. Ik ben dankbaar dat ik in die gehumaniseerde onderwijswereld mijn onderwijs heb doorlopen. En daar ben ik mensen als Gerhard dankbaar voor. Er zijn mondiaal nog veel Gerhards nodig.

CHOLERA-COMMISSIE.

De Cholera-Commissie waarschuwt nogmaals met nadruk tegen het gebruik van

**ONRIJPE VRUCHTEN,
PRUIMEN,
KOMKOMMERS,
MELOENEN,
GARNALEN.**

OUDERS behooren zorg te dragen dat hunne kinderen zich niet in 't geheim *eruchten* verschaffen.

Voor goed *Drinkwater* behoort steeds gezorgd te worden, als zoodanig wordt

DUINWATER

aanbevolen.

AMSTERDAM, 24 July 1866.

NAMES DE CHOLERA-COMMISSIE.
G. A. N. ALLÉBÉ, Voorzitter.
A. ROLAND BOLST, P. Secretaris.

Dr. Asselino, de VRIJ-DENKERS, n. d. D.

Ingezonden mededeling

Elke tweede donderdagavond van de maand wordt de Vrijdenkersmeeting gehouden in de Fermerie te Deventer. De eerste onderwerpen en sprekers van het jaar 2020 van de maandelijkse Vrijdenkersmeeting de Tafel van de Rede Deventer zijn bekend.

Het programma tot en met mei 2020

Februari 2020

Op donderdag 13 februari 2020 gaan we in op de impasse in Palestina; met een blik op de geschiedenis gaan we in op de actuele situatie. Nabil Sahhar, voorzitter van de Stichting Vrede voor Palestina, zal de avond inleiden.

Maart 2020

Op donderdag 12 maart 2020 zal Jan Willem Nienhuys (voorzitter Stichting Skepsis), uitgeroepen tot Atheïst van het jaar 2019 door het Atheïstisch Verbond, ingaan op het celibaat. Hij zal vanuit een historische benadering de totstandkoming van het Rooms-katholieke priestercelibaat belichten tot de huidige tijd.

April 2020

Op donderdag 9 april 2020 neemt Wim Aalten (socioloog) ons mee in een uitkristalliserende inleiding over "Liegen gelovigen?"

Mei 2020

Op donderdag 14 mei 2020 gaan we in op de ontwikkelingen in het Atheïsme in Vlaanderen. Johnny Marquenie van de Vlaamse Atheïsten neemt ons mee bij de invulling van een Atheïsme-meter als opposant van een theologie-meter.

Vrijdenkersmeeting de Tafel van de Rede Deventer | Iedere tweede donderdagavond van de maand | 20:00 uur | De Fermerie, Muggenplein 9, 7411 NW Deventer

Geef je op door een e-mailtje te sturen naar: vrijdenkersmeeting.deventer@asp-politiek.nl

Op de maandelijkse vrijdenkersmeeting heb je de kans om je kennis te vergroten op een prettige en ongedwongen manier. Na de lezing is er voldoende ruimte om met elkaar van gedachten te wisselen, over het onderwerp te discussiëren en je blik te verruimen. De drankjes zijn voor eigen rekening. We staan open voor een bijdrage in de kosten.

Ontkenning

Jan Willem Nienhuys

Negatieven

De volkswijsheid dat je een negatieve bewering niet kunt bewijzen wordt altijd van stal gehaald als het gaat om het bestaan of niet-bestaan van de verschrikkelijke sneeuwman, buitenaardse bezoekers, en andere ongrijpbare wezens zoals de goden van diverse religies. Die hebben allemaal gemeen dat je een onmogelijk groot gebied moet afzoeken voor je zeker van dat niet-bestaan bent. Wat betreft de verschrikkelijke sneeuwman heb je het nog tamelijk makkelijk. Je hoeft alleen maar het Himalayagebergte meter voor meter af te zoeken, en zorgen dat die sneeuwman de zoekers niet kan ontlopen.

Candide

Bij de goden is het lastiger. Die verstoppen zich niet telkens ergens anders, maar de gelovigen veranderen voortdurend de definitie van wat zij met 'god' bedoelen, zo ze al een fatsoenlijke definitie hebben. Ik meen dat Epicurus (ca. 300 v.o.j.) de eerste was die opmerkte dat een almachtig, alwetend en algoed (AAA) wezen strijdig was met allerlei ellende. Het boek van Victor Stenger (*God, een onhoudbare hypothese*) begint dan ook (op p. 44) met dit bewijs van niet-bestaan te negeren, ten eerste omdat de Oud-Testamentische God niet zo'n lieverdje is en ten tweede omdat het boek dan anders meteen zou zijn afgelopen. Stenger laat zien dat de andere dingen die zoal over God gezegd worden, ook vastlopen in absurditeiten.

Leibniz heeft geprobeerd de AAA-God te redden door te veronderstellen dat God, hoe machtig Hij ook was, zich aan de wetten van de logica en dus de wiskunde moest houden. De schepping van de wereld is een soort maximumprobleem. De wereld is beste van alle mogelijke werelden, net zoals een vierkant de rechthoek is met de grootste oppervlakte bij gegeven omtrek. Voltaire heeft met *Candide* deze oplossing flink op de hak genomen, maar het christelijk geloof heeft zelf al Leibniz weerlegd. God heeft immers ook de engelen geschapen. Die lijden niet. Het kan dus best, een universum zonder leed, althans volgens de christelijke leer. Of zou God niet tevreden zijn met engelen die aan stuk door hosanna zingen, en zoveel prijs stellen op mensen die Hem vereren zonder een spat bewijs, dat Hij de bijkomende ellende op de koop toeneemt? Dat is strijdig met 'algoed'. En

een behoefte aan verering door lager geplaatsten en jaloezie als de stakkers aandacht aan een concurrent geven (Exodus 20:5 en 34:14) past misschien wel bij een roverhoofdman, maar is niet bepaald een teken van perfectie.

Dat voortdurend veranderen van de definities kan bijvoorbeeld zo gaan. Iemand beweert dat er een olifant in de kamer is. Op de tegenwerping dat die niet te zien is, wordt dan gezegd dat het een onzichtbare olifant is, en na verloop van tijd, als de vermeende eigenschappen van onzichtbare olifanten ook al niet te detecteren zijn, blijkt de olifant een metafoor voor het onzegbare mysterie van het bestaan. Daarmee wordt de betekenis van de woorden 'olifant' en 'bestaan' geleidelijk de nek omgedraaid.

Syllogismen

In de uiteenzetting van Hales (aangehaald door René van Elst in *De Vrijdenker* december 2019) komt de opmerking voor dat een uitspraak niet tegelijk waar en onwaar kan zijn, en dat het bewijs daarvan bestaat uit saai details. Dat ben ik niet met Hales eens. Als we spreken over een logisch bewijs, dan moeten we een logica hebben, met andere woorden een formeel stel regels dat standaard redeneringen compact weergeeft. Je kunt de logica op tal van manieren formaliseren. Aristoteles deed een poging, door een soort van classificatie van syllogismen te geven. Maar als je goed kijkt zijn dat allemaal variaties op de redenering

Grieken zijn mensen
mensen zijn sterfelijk
conclusie: Grieken zijn sterfelijk

Meestal zie je deze redenering met Socrates in plaats van Grieken. Het is hoe dan ook oplichterij. Immers dat 'alle mensen zijn sterfelijk' kun je pas zeker weten als je dat van alle mensen, dus ook van Socrates, weet. In de premisse zit al opgesloten dat het bekend is dat Socrates sterfelijk is. Het syllogisme produceert geen nieuwe, tot dusver onbekende feiten.

Hoe dan ook, vrijwel al die syllogismen van Aristoteles zijn variaties op 'alle A zijn B, alle B zijn C, conclusie: alle A zijn C'. Je kunt natuurlijk in dit syllogisme een of meerdere van A, B of C vervangen door respectievelijk niet-A, niet-B en niet-C. Daarvoor hoeft je niet eens te weten wat 'niet' betekent. Voorts kun je 'alle A zijn niet-B' dan wel 'geen A is een B' vervangen door het gelijkwaardige 'alle B zijn niet-A' of 'geen B is een A'. In het gegeven oersyllogisme kun je ook nog 'alle A' beide keren vervangen door 'sommige A', dan krijg je ook een geldig syllogisme.

In het systeem van Aristoteles zit één rareit, namelijk de redenering 'alle A zijn B, alle A zijn C, conclusie: sommige B zijn C'. Dat komt doordat Aristoteles vond dat 'alle' impliceert 'ten minste één'. Aristoteles zou de lege verzameling maar niks gevonden hebben. Dat was in de tijd dat nul niet als getal werd opgevat.

De geldige aristotelische syllogismen hadden namen zoals Barbara, Cesare, Darii, Felapton enzovoorts. In die namen zitten ezelsbruggetjes. Zo wil de a van 'affirmo' (bevestig) zeggen dat het gaat om een bewering die begint met 'alle'. Het bovengeschetste oersyllogisme is Barbara. Middeleeuwse studenten vonden het waarschijnlijk knap lastig om ze allemaal te onthouden en toe te passen. Voor de serieuze wetenschap waren ze volslagen nutteloos.

Afleidingsregels

Er is echter een handiger manier om logica op te zetten, namelijk met implicatie als basisrelatie. Als p en q 'beweringen' zijn, dan kunnen we die samenstellen tot een nieuwe 'bewering' $p \rightarrow q$, met twee redeneerregels:

1. $p \rightarrow q$ is geldig als onder aanname van p de bewering q kan worden afgeleid.
2. uit p en $p \rightarrow q$ volgt q. Dat heet in deftige woorden 'modus ponens'.

Je kunt dat als een formele weerspiegeling opvatten van de situatie dat je eerst q afleidt onder de aanname p. Als je dat gedaan hebt en p is bovendien toevallig echt waar, dan is q ook waar. Immers als je op de plaats van de aanname p de afleiding van p zou neerzetten, zou er gewoon een afleiding van q staan.

We kunnen met deze twee regels al Aristoteles' oersyllogisme afleiden. Kijk maar:

- (1) Gegeven $p \rightarrow q$ en
 - (2) gegeven $q \rightarrow r$.
 - (3) Neem aan p.
 - (4) Dan q wegens (1) en (3).
 - (5) Dan r wegens (2) en (4).
 - (6) Conclusie: r is afgeleid uit de aanname p. Dus $p \rightarrow r$.
- Het is nog simpeler dan boter, kaas en eieren.

Als je logica wilt bedrijven, wil je ook redeneren met 'niet'. In de wetenschap proberen we immers wat waar is te scheiden van wat niet waar is. In dit systeem gaat dat door het introduceren van een constante F (van Fout), en als regel dat ongeacht wat bewering p is, $F \rightarrow p$ geldig is. Denkt u maar dat iets waar alles – ook grote onzin – uit volgt, letterlijk het toppunt van absurditeit is. In plaats van niet-p schrijven we $p \rightarrow F$. Dat een bewering en haar ontkenning niet tegelijk waar kunnen zijn, komt er in dit systeem op neer dat je uit p en $p \rightarrow F$ een tegenspraak, dat wil zeggen F afleidt. Maar dat is gewoon modus ponens!

De 'saaie details' van Hales zijn dus vooral het netjes opzetten van een logisch systeem. Daarna is het kinderspel, zou je denken.

Dubbele ontkenning

Maar toch niet helemaal. Met de gegeven regels kun je uit p afleiden $(p \rightarrow F) \rightarrow F$. Dat kun je echter niet omkeren, met andere woorden, je kunt uit $(p \rightarrow F) \rightarrow F$ niet p afleiden. Dat is de regel van dubbele ontkenning. Deze regel zullen we moeten toevoegen aan ons systeem. (Overigens kun je uit $((p \rightarrow F) \rightarrow F) \rightarrow F$ wel meteen $p \rightarrow F$ afleiden.) Met dubbele ontkenning als extra regel kunnen we de regel dat $F \rightarrow p$ altijd geldig is gewoon afleiden. Dat is een puzzeltje. Dubbele ontkenning is ook nodig om uit de ontkenning van 'A en B' af te leiden 'niet-A of niet-B'.

In plaats van 'dubbele ontkenning' kun je ook andere regels toevoegen zoals 'contrapositie', of 'uitgesloten

derde'. De wonderlijkste manier om het systeem uit te breiden is met de regel van Peirce, genoemd naar de beroemde Amerikaanse logicus en filosoof **Charles Sanders Peirce** (spreek uit: pûrs).

Die regel luidt dat wat p en q ook zijn, $((p \rightarrow q) \rightarrow p) \rightarrow p$ geldig is. Heb je 'dubbele ontkenning' dan kun je Peirce afleiden en andersom. Dat is een wat lastiger puzzeltje. Probeer het maar. Als u het zonder via Google te spieken kunt oplossen, dan zult u misschien met me eens zijn dat logica helemaal niet saai is. Logica is trouwens ook nuttig als je wilt bewijzen dat een ontworpen computerchip met een miljard onderdelen correct zal werken. Zo'n bewijs zal automatisch moeten en dan moet je een systeem hebben dat zich leent voor automatische toepassing.

Realiteit

Nu moet je nog op de een of andere manier dit spelletje met letters en pijltjes verbinden met een realiteit. Wanneer beschouw je een bewering p als waar? Als je afsprekt dat 'waar' datgene is waarvoor er een sluitend bewijs bestaat, dan is een systeem waarin 'uitgesloten derde' geldt (p of $p \rightarrow F$ is altijd geldig), niet het goede systeem. Er zijn teveel dingen die we gewoon niet weten. Je kunt echter ook doen alsof elke bewering waar óf onwaar is, ongeacht of je het wel of niet in een eindig aantal stappen kunt bewijzen. Dat is een soort metafysisch of moet ik zeggen platonisch standpunt dat wel handig is in de wiskunde. Daar wemelt het zo erg van de uitspraken over ongrijpbare oneindige verzamelingen dat het heel onwaarschijnlijk is dat alle ware uitspraken in een eindig aantal stappen te bewijzen zijn.

Het heeft allemaal niets te maken met vragen over het bestaan van goden. De twee zinnetjes 'God bestaat' en 'God bestaat niet' lijken wel twee beweringen waarvan er precies één waar is, maar dat is schijn. De woorden 'God' en 'bestaat' in die zinnetjes zijn ongedefinieerd. Als je logica wilt toepassen, dan moet je om te beginnen precieze ondubbelzinnige beweringen hebben die gaan over concrete duidelijke zaken. De beweringen van gelovigen over hun goden vallen daar niet onder. Die worden ook niet geloofd op basis van onontkoombare logica. Ze berusten op een samenspel van onberedeneerde emoties.

Tien vragen

Met dit in gedachten zijn we trouwens al een eind op weg met de tien vragen (*) van Courtney Heard in hetzelfde nummer van *De Vrijdenker*. Vijf daarvan gaan over wetenschap in het algemeen, natuurkunde, biologie en psychologie – geen atheïsme dus. Vier ervan bevatten het ongedefinieerde woord god. Die vragen nemen we pas in behandeling als de vragensteller exact uitlegt wie hij bedoelt met de god waarin hij gelooft. Van de onderzochte atheïst kun je niet verlangen dat hij of zij wel

zal weten wat er bedoeld is. Blijft over een rare vraag over hoe je je leven inricht, die een verkapte herhaling is van vraag 6 naar de oorsprong van de moraal.

Van al die vragen is eigenlijk vraag 7 het onthullendst. Ik citeer hem zoals die man met het petje het letterlijk uitsprak: 'If you were given irrefutable evidence that the God of the Bible is real, would you become a Christian?' Kennelijk denkt petmans dat het christendom de enige religie is die er toe doet, maar het is eigenlijk een retorische truc. Door te beginnen met 'als p...' probeer je je opponent zover te brengen dat die tijdelijk zijn reserves jegens p opschort. Zo laat je hem wennen aan het idee dat p waar is.

Als iemand jou een 'onweerlegbaar bewijs' van $0=1$ presenteert, sluit je je dan aan bij degenen die logica maar saaie onzin vinden? Welnee, dan ga je gewoon puzzelen waar de fout zit in dat zogenaamde bewijs. Dat is wat ik in elk geval doe bij het zoveelste 'bewijs' van gebedsgenezing of homeopathie. En als je de fout niet zou zien zitten, zou je concluderen dat het een soort goocheltruc was: zelfs als je niet ziet hoe het werkt, weet je dat je gefopt wordt.

Noot

(*) De oorspronkelijke video kunt u vinden op de website van Inspired walk en op de websites van diverse critici. De link van Heard is foetsie.

Interview met Jezus Christus

Ewout Klei

Jezus Christus, ook wel bekend als de Messias, de Zoon van God, Rabboeni, de hoeksteen en de Logos, is weer terug op aarde. Ewout Klei slaagde er na veel moeite in om Hem te pakken te krijgen, voor een exclusief interview. 'Voor hopeloze gevallen zoals jij heeft mijn Vader mij weer naar de aarde gestuurd.'

Het is natuurlijk een hele tijd geleden voordat u voor het laatst op aarde was. Waarom heeft u er voor gekozen om juist nu weer terug te keren?

'Een goede vraag Ewout. En dit zeg ik niet alleen om je zelfvertrouwen te geven, want ik weet natuurlijk hoe onzeker je bent. Een grote mond, een klein hartje en een heel klein geloof. Je had een echt een discipel van mij kunnen zijn, want je zou mij net zo hard verloochenen als Petrus en net zo sceptisch zijn als Thomas. Maar om op je vraag terug te komen, mijn Vader vindt het nu wel genoeg geweest. Zijn geduld is nu echt op. Hij is er helemaal klaar mee.'

Waarom nu? Ik bedoel, had hij dit niet in 1939 kunnen doen, zodat de Joden – wat ze ook van u vinden toch Gods volk – niet vergast hoefden te worden? Of in 1914, want dan hadden we geen Eerste Wereldoorlog, geen Armeense Genocide en geen Russische Revolutie gehad. Of neem een ander willekeurig moment. Wat ik bedoel te zeggen, God had al die ellende kunnen tegenhouden. Hij is almachtig, toch?

'Hij heeft zo zijn redenen, die Hij alleen kent. Ook ik tast, al ben ik zijn Zoon, soms nog in het duister. Maar weet wel, Hij weet wat goed voor je is, Hij kent de zinnen, Hij is de alfa en de omega.'

Met alle respect Jezus, maar dat is toch geen antwoord? Bedoelt u te zeggen dat u het eigenlijk ook niet weet?

'Als Zoon weet ik inderdaad niet wat de Vader alleen weet.'

Maar hoe zit het dan met de drie-eenheid? U bent toch ook tegelijkertijd de Vader? Of zeg ik nu iets gekks?

'Nee en ja. Ik ben de Zoon en niet de Vader. Maar Wij zijn met zijn drieën een.'

Laat ik maar een vraag stellen waar u een beter antwoord op kunt geven. Wat vindt u van de staat van de wereld nu? Honger, oorlog, armoede, milieuvuiling, discriminatie, Pornhub, Klaas Dijkhoff?

'Mijn Vader ziet alles, er is niets wat jullie mensen doen wat aan Zijn oog ontsnapt. Ja, ook jouw browsergeschiedenis Ewout. Je interesse voor geschiedenis, voor de wereld, voor het universum, voor het schone en sublieme, dat komt allemaal bij Hem vandaan. Ook dat je – ondanks alles – probeert te streven naar het goede. En Hij maakt zich zorgen. Niet zozeer over jou – zo belangrijk ben jij ook weer niet, een klein beetje maar, wij drieën moeten soms erg om je lachen, vooral de Heilige Geest vindt je erg geestig – maar over de wereld, Zijn schepping. Die is namelijk in barensnood. De vrouw is zwanger en zal een kind baren, maar de draak staat op het punt hem te verslinden.'

U doelt op uzelf. Het kind uit Openbaring dat bent u toch?

'Ja, maar je moet dit metaforisch opvatten. Niet alles wat in de Bijbel staat moet je letterlijk lezen. Die gelijkenissen waarover ik vertelde zijn ook niet echt gebeurd hè?'

Duh. Maar het kind dat geboren wordt, is dat dan onze toekomst, onze idealen, onze hoop, de kinderen die we nog moeten krijgen, alles wat mooi en kwetsbaar is en beschermd dient te worden? En staat die draak dan voor al het valse wat we gemaakt hebben, dat dit kwetsbare kan vernietigen?

'Dat is best wel een slim antwoord van je Ewout, maar vlei jezelf niet, want die slimheid heb je natuurlijk van mijn Vader gekregen. Maar dit is een vraag die je eigenlijk aan mijn Vader moet stellen, want dit weet onze Va-

der alleen. Hij gaat over dit soort dingen. Ik waarschuw voor de laatste dingen.’

U weet het echt mooi te verwoorden allemaal. Sommige mensen zullen u heel wijs vinden, maar niettemin ontkom ik niet aan de indruk dat u de hele tijd voor moeilijke vragen wegduikt. Doet u dat? En doet u dat expres? Kunt u ook direct antwoord op mijn vragen geven? Of is dat teveel gevraagd?

‘Je bent wel achterdochtig, brutaal en direct Ewout, maar dat ben ik wel gewend. Moet je nog even voelen aan mijn zij? Kijk, dat gat zit er nog steeds hoor, die speer ging er dwars doorheen. En ik heb nog steeds een gat in de hand. Judas Iskariot vond dat ook, maar hij heeft mijn stigmata nooit aanschouwd.’

Uw fanclub is 2000 jaar lang niet zo aardig voor de Joden geweest, to put it mildly. En nu steunen velen de staat Israël, ter compensatie en bij wijze van boetedoening. Terwijl

ze hierdoor de Palestijnen laten verrekken. Goddelijke clusterf*ck Jezus?

‘Dat weet mijn Vader alleen. Maar let wel een beetje op je woorden. Ik heb een olifanten huid ontwikkeld – wat wil je na die doornenkroon op je hoofd, spijkers in je handen en voeten en uren hangen aan dat kruis? – maar mijn Vader is nogal na-ijverig en zal niet onschuldig houden wie zijn naam ijdel gebruikt.’

Lastig, lastig. Ik heb het idee dat ik tegen de inhoud van een lege doos loop te praten, als we het over uw vader, pardon Vader, met hoofdletter, hebben. Na-ijverig, gramstorig, almachtig, verantwoordelijk voor de etnische zuivering in Palestina – die van 1000 voor Christus bedoel ik – maar tegelijkertijd volkomen onbereikbaar.

‘Dat is mijn Vader. Jij doet mij een beetje denken aan Job. Niet dat je al je geld kwijtgeraakt bent of je wonden aan het krabben bent met potscherven, maar die brutale vragen aan mijn Vader, die stelde hij ook. Jij bent een klein sterfelijk mens Ewout, die Gods grootheid niet kan bevatten. Wij schiepen de wereld, Wij onderhouden die wereld, Wij weten van de dingen die komen gaan, Wij...’

Als ik even mag interrumpieren, niet om oneerbiedig te zijn, maar het schiet mij opeens te binnen: Hoe zit het met al die andere werelden? Is er leven op die andere werelden? Zondigen de aliens daar ook? Moet u daar ook aan het kruis hangen, Jezus bedoel ik?

‘Je hebt natuurlijk Narnia van mijn goede vriend C.S. Lewis gelezen. Prachtvent. Schreef echt veel betere boeken dan die evangelische Amerikanen die zo met hem dwepen, hoewel ze het natuurlijk goed bedoelen en het tot eer van God doen.

Lewis, die bedacht Aslan. Dat was ik natuurlijk, maar dan als leeuw. Het betekent dus dat ik op andere planeten in een andere vorm dan die coole hippie die ik nu ben, de mensen, aliens of hoe die wezens ook genoemd worden, verlos. Na het lezen van de boeken van Lewis heb ik mijn Vader gevraagd om ook Aslan te mogen spelen. Ik wilde knuffelen met de Pevensie-kindertjes, brullen, over het gras rennen en door te sterven op de stenen tafel laten zien hoe veel ik van jullie hou.’

Dat lijden hoort er blijkbaar echt bij hè?

‘Ja, maar dat is ook puur menselijk. En dus ook goddelijk. In romantische films moet het eerst slecht gaan, voordat het goed gaat. En je moet jezelf kunnen verloochenen, jezelf helemaal kunnen wegcijferen, jezelf moeten opofferen, om op die manier te laten zien hoe erg je van die ander houdt.’

U kijkt graag naar romantische films?

‘Ja, ik wil nog een keertje met Julia Roberts een film maken: *The Messiah and I*. Samen over het water lopen, water in wijn veranderen in het restaurant, haar het koninkrijk der hemelen laten aanschouwen, betasten, beproeven, aan sabbelen...’

Is dat niet een metafoor, ik bedoel een gelijkenis, voor die menselijke activiteit waar uw Vader en ook uw bruid, de kerk bedoel ik, zo krampachtig over doen?

‘Je bedoelt waar het Bijbelboek Hooglied over zingt?’

Ja, prachtig stuk tekst inderdaad. Het gaat toch om de verboden vrucht uit het paradijs, waar de sprekende slang wellicht ook naar hintte toen hij Eva verleidde?

‘Ja. Ik ben best wel eenzaam eigenlijk. Niet alleen aan het kruis toen iedereen, zelfs mijn Vader mij verlaten had. Gelukkig had je Maria van Magdala. Maar zij wilde dus echt iets intiems beginnen met mij, dat merkte ik toen ze mij op die bewuste dag de voeten waste en afdroogde met haar haren. In de veertig dagen tussen Pasen en Hemelvaart heb ik haar nog bedankt door haar voeten te wassen, maar ze begon heel zwaar te ademen en te hijgen, dat werd steeds erger en luider, totdat ze opeens een zucht van verlichting slaakte. Ik dacht even dat ik een zonde had begaan.’

Maar u bent zonder zonde.

‘Dat klopt. Ik heb het nog aan mijn Vader gevraagd. Moet ik, die uit Maria is gekomen, weer tot Maria, die niet mijn moeder is, komen?’

En?

‘Hij wilde het mij verbieden, maar toen opeens vertelde de geest over Maria, mijn moeder, die zwanger werd omdat ‘Gods Geest’ over haar kwam. En Maria is, zoals

Clive Staples Lewis

je weet, altijd maagd gebleven. De maagd Maria. Dat kan mijn Vader, omdat hij almachtig is.'

Dus hij heeft u geholpen een 'gaatje' in de goddelijke wet te vinden, om even de advocaat van de duivel te spelen?

'Het was hemels. Maria en ik hoorden engelen zingen, ook het geschater van Morgenster.'

Maria Magdalena in extase, Caravaggio, 1606

bende Vader. Hij kan je dit ook weer afnemen. Kijk maar naar wat Nietzsche is overkomen.'

Die arme Nietzsche inderdaad, die werd gek, ging afgeranselde paarden omhelzen en schreef verwarrende briefjes, waarin hij zichzelf 'Dionysus, de gekruisigde' noemde. Hoe gaat het nu met hem? En bent u ook zoiets met mij van plan?

'Met Nietzsche gaat het een stuk beter, nu hij in de hemel is.'

In de hemel? Serieus?

'Ja, Gods wegen zijn ondoorgrondelijk, zeggen ze wel eens. Maar dit is niet zo moeilijk om te doorgronden hoor. Dit vond mijn Vader gewoon veel te grappig. De hele dag, 24/7, wordt Nietzsche er door mijn Vader aan herinnerd dat God bestaat. Ik vind soms wel een beetje dat mijn Vader te hard voor hem is. Geen idee wat Hij voor jou in petto heeft, maar ik keer mijn mijn vijanden de andere wang toe.'

Maar ik ben toch niet uw vijand? Ik bedoel, ik vind al die zware orthodox-christelijke dogmatiek heel naar en onmenselijk, maar ik vind u ergens wel inspirerend.

'En een wijfman. Een Arie Boomsma. Een Rikko Voorberg. Een Jens van Tricht. Een Conchita Wurst. Ja, mijn Vader leest je gedachten en heeft mij dit verteld.'

Sorry. Dat bedoelde ik niet persoonlijk hè?

'Maar hiervoor heb ik dus mede geleden aan het kruis. Begrijp dat dan. Elke sarcastische opmerking, elke vorm van spotten, het zijn zweepslagen.'

U had toch een olifanten huid ontwikkeld?

'Ja, nu heb ik dat. Eelt op mijn ziel. Maar je moet begrijpen hoe dat eelt ontstaan is. De pijn, het lijden...'

Sorry nogmaals. Maar we dwalen weer af. Ik heb nog steeds geen antwoord gekregen op mijn vraag. Heeft u nu wel of geen intieme vleselijke gemeen-

schap met Maria van Magdala gehad? Ik vraag dit niet alleen voor mijzelf, maar ook voor iedereen die dat vreselijke boek van Dan Brown heeft gelezen...

'De Da Vinci Code. Vreselijk inderdaad. Vele zwakken van geest hebben hierdoor hun geloof verloren. Jij niet natuurlijk.'

Ja, want ik was mijn geloof al kwijt door Derrida en Nietzsche, maar vooral door de Bijbel zelf en de gereformeerde dogmatiek, waarin God, de Vader bedoel ik, een kwaadaardige entiteit is.

'En dat vind ik zo jammer. Want hierdoor zie je niet hoe mooi het geloof is. Het is een vorm van overgave, je laat jezelf los, je gaat op in de ander, je bent niet meer een, maar samen.'

U beschrijft geloof alsof het over seks gaat.

'Wat grappig, dat zei Maria namelijk ook. Maar geloof is als een parel in een vrouwenhand, waarover je moet wrijven zodat zij kan schijnen.'

Laat uw linkerhand niet weten wat uw rechterhand doet, zou ik zeggen. Maar, ik ben een beetje hardnekkig, sorry daarvoor, heeft u nou seks gehad met Maria van Magdala?

'Dat weet alleen de Vader. Hij is de alfa en de omega. Het begin en het einde.'

Ik was al bang voor dit antwoord. Laten we er maar een einde aan maken, niet aan de wereld bedoel ik, maar aan dit interview. Heeft u nog een laatste woord, voor mij, voor Nederland, voor de mensheid?

'Ja. Heb mij en mijn Vader natuurlijk lief boven alles, en je naaste als jezelf. Ja, ook jij moet van jezelf houden Ewout. Pas dan leer je echt van een ander te houden. En zoek mij, alle hongerigen en dorstigen, iedereen die vermoeid en belast is, want ik zal je rust geven. Dat komt omdat ik het antwoord heb op al je vragen, ook al snap je misschien niets van deze antwoorden en denk je misschien dat ik om de hete brei heen probeer te draaien en telkens wegduik, als de grond te heet onder mijn voeten wordt.'

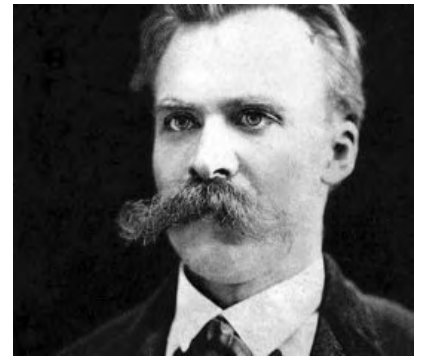
Toch fijn dat u iets van mijn vragen heeft begrepen.

'Dat ik heb ik van mijn Vader geleerd. Hij hoort en verhoort alle gebeden, maar niet altijd op de manier zoals jullie mensen dat willen.'

Jaja.

'Nee. Ja en amen Ewout. Ja en amen.'

[Dit artikel is met toestemming van de auteur hier en daar ingekort door de redactie.]

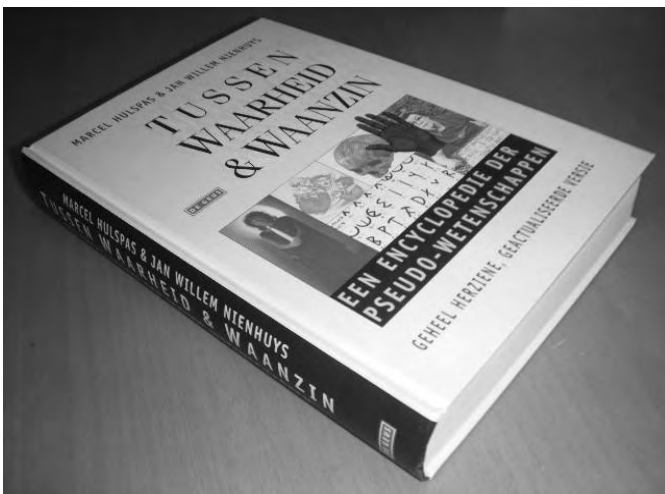
Friedrich Nietzsche

Tussen Waarheid en Waanzin

Jan Willem Nienhuys

Ik schrijf al geruime tijd voor *De Vrijdenker*. Enige tijd geleden werd ik tot mijn grote verrassing door het Atheïstisch Verbond uitgeroepen tot atheïst van het jaar. Nog groter was mijn verrassing bij de toespraak van Floris van den Berg (zie vorige *Vrijdenker*). Floris verhaalde uitvoerig welke grote verandering in zijn leven *Tussen Waarheid en Waanzin* had teweeggebracht. Helaas is dat boek alleen nog tweedehands te krijgen. Er is wel een uitgever die een herziene versie wil uitbrengen, maar dan alleen als het gróndig geactualiseerd wordt. In het boek staat echter in feite de ‘skeptische’ literatuur uit de periode 1976-1996 samengevat. Als daar nog eens ruim twintig jaar literatuur aan moet worden toegevoegd zonder het geheel langer te maken, komt dat neer op veel schrappen, veel nieuw materiaal toevoegen en de bronnenlijst verdubbelen. Ik heb trouwens nog meer redenen om af te zien van dit megaproject.

Ik heb voor een tussenoplossing gekozen. Ik heb de tekst van de vierde druk uit 2002 helemaal nagekeken, nog een beschamend aantal tik- en spelfouten (‘metereologie’) gevonden en alles aangepast aan de spellingsvoorschriften van 2005 (geen pseudo-wetenschap en nazi-leider maar pseudowetenschap en nazileider). Waar er minieme aanvullingen mogelijk waren, zoals sterfjaren van inmiddels overleden personen, heb ik die toegevoegd. Ook op andere punten heb ik de tekst aangepast als die in 2019 anachronistisch zou klinken. Zo heb ik nu de zaak-Millecam (2001-2013) kort aangestipt. Nog

een voorbeeld: bij het lemma ‘Levitatie’ staat een opmerking over de zogeheten Indiase touwtruc. Daar staat nu ook bij dat de oplossing in 2004 gevonden werd. De touwtruc gaat terug op een nepverhaal uit een krant uit 1890.

Het genre nepverhaal bestaat natuurlijk al heel lang. Eerder heb ik in *De Vrijdenker* uitgelegd dat ook de Bijbel, en dan met name het Oude Testament, een nepverhaal is dat verkondigt dat de relatie tussen de joden en Jahweh al heel lang teruggaat. Met belangstelling las ik dan ook in de laatste *Vrijdenker* ‘Jezus met flaporen aan het kruis’ van Anton van Hooff, en dan speciaal het deel waarin wordt uitgelegd dat de schielijke dood en instantane begrafenis van Jezus vrome fictie moet zijn. Het kan bijna niet anders dan dat de tijdgenoten dat heel goed wisten, maar daar niet om gaven. Die tilden ook niet zo zwaar aan de twee volstrekt tegenstrijdige geboorteverhalen van Mattheüs en Lucas, net zo min als het hun medeburgers wat kon schelen dat er twee verhalen waren over de stichting van Rome, één met Aeneas in de hoofdrol, en de andere met Romulus en Remus. Mooie verhalen met een hoog en evident nepgehalte (‘mythes’) werden vroeger graag verteld en beluisterd. Zouden de toehoorders van Homerus ook maar een ogenblik gedacht hebben naar een proces-verbaal te luisteren? Soms denk ik wel eens dat het mensen in vervlogen tijden worst was of een verhaal echt gebeurd was, en dat wij de fantasieloze droogstoppels zijn die alles letterlijk willen nemen. In elk geval werden er omstreeks de tijd dat het oudste evangelie geschreven werd (Marcus, kort voor het jaar 70) op grote schaal joodse rebellen gekruisigd, dus zowat iedereen wist wat dat inhield.

Maar ik dwaal af. De toch nog wel omvangrijke klus van het aanpassen van de vierde druk van *Tussen Waarheid en Waanzin* is klaar en heeft geresulteerd in een pdf van de integrale tekst (zonder plaatjes, en zonder register – in een pdf kun je zo makkelijk zoeken dat een register zonde van het werk is).

Wie die pdf wil hebben, moet maar een e-mail sturen aan mij of aan info@skepsis.nl. Wie om die pdf vraagt, belooft impliciet het niet ergens op een website te zetten, er geen commercieel gebruik van te maken en ook anderszins het auteursrecht te eerbiedigen. Als ik en Marcel Hulspas 70 jaar dood zijn, mag u ermee doen wat u wilt.

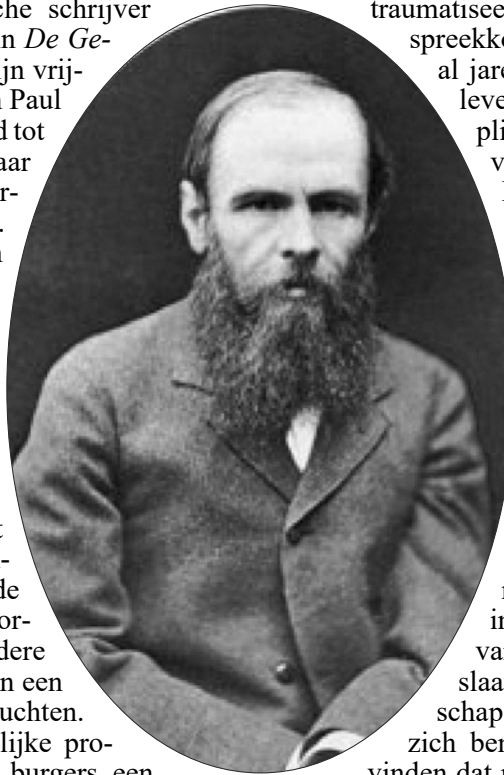
Column Terzijde

Over vrijheid

Sicco Polders

Mooi hoor, dat vrijdenken. Een gedachte is vrij, zonder gevolgen voor anderen en niet strafbaar. Gelukkig maar, anders zou ik allang zijn gearresteerd wegens poging tot doodslag. Pas wanneer zij wordt omgezet in handelen, ontstaan er problemen. De Russische schrijver **Fjodor Dostovjevski** schreef het al in *De Gebroeders Karamazov*: de mens kan zijn vrijheid niet aan. De Franse filosoof Jean Paul Sartre noemde de mens zelfs gedoemd tot vrijheid. Het besef vrij te zijn en daar vervolgens ook de volle verantwoording voor nemen, is een te zware last. Het is niet altijd wenselijk mensen vrij te laten handelen. Zou er nog iemand belasting betalen als dat niet verplicht was? Niet alleen kinderen gedijen bij dwang, ook wij volwassenen moeten soms worden gedwongen, al is het alleen al om anderen tegen onze vrije keuze te beschermen. Daarom zou de overheid meer moeten verplichten of verbieden. Het verstoorde klimaat bedreigt momenteel iedereen, een goede reden om de vrijheid drastisch in te perken. Bijvoorbeeld boeren verplichten tot een andere werkwijze en vliegtuigmaatschappijen een verbod opleggen op binnenlandse vluchten. Supermarkten geen milieuvriendelijke producten meer laten verkopen en de burgers een vliegquotum opleggen, zou ook al aardig helpen.

De Europese Unie geeft het goede voorbeeld met in 2021 een verbod op plastic. Maar Nederland is terughoudend als het gaat om verbieden. Prostituees achter het raam? Tolereren, want anders gaat het ondergronds, en wat geeft het dat Amsterdam het imago heeft waar alles mag en vrouwen voor geld zichzelf verkopen achter het raam, onderwijl bedreigd door hun pooiers. XTC gebrui-

ken? Beter testen dan verbieden, en dat Rotterdam dé distributiehaven van drugs is en tonnen drugsafval het milieu belasten, soit. Vuurwerk? Prachtige traditie, met als gevolg grootschalig lichamelijk letsel en duizenden getraumatiseerde dieren. Hooligans en racistische spreekkoren? Weinig aan te doen, terwijl toch al jaren blijkt dat bijvoorbeeld in Engeland levenslange stadionverboden en meldingsplicht helpen. En wordt het niet eens tijd vaccinaties verplicht te stellen, zoals in Duitsland en veel andere Europese landen, nu de benodigde vaccinatiegraad zorgwekkend daalt?

Er is altijd wel een argument om geen verbod op te leggen, maar er zijn soms veel zwaarderwegende argumenten iets wel te verbieden. Dé troef van de echte liberaal is dat de vrijheid een principe is waar niet aan kan worden getoerd. Behalve, zou ik zeggen, als de vrijheid van de een de ellende voor de ander is. Tegenwoordig is er een troefkaart bijgekomen: de verontwaardiging over het inperken van de vrijheid onder het mom van "We mogen ook niets meer." Deze slaat vaak om in boosheid en slachtofferschap. Maar al die boeren die boos zijn en zich benadeeld voelen, al die twitteraars die vinden dat men af moet blijven van onze feestdagen (lees: Sinterklaas), al diegenen die klagen over de rookpolitie en/of de vleespolitie, al die mensen die elk verbod beschouwen als een persoonlijke aanval op hun levensstijl, moeten niet vergeten dat juist de vrijheid van het individu erbij gebaat is wanneer de algemene vrijheid wordt ingeperkt.

Prijs voor beste artikel 2020

Vrijdenken doen we niet alleen. Zonder structurele dialoog geen kritisch denken, geen structureel denken zonder kritische dialoog. Wij roepen u op mee te praten en te denken door middel van het geschreven woord. Heeft u zich geërgerd aan of verwonderd over iets; of zit u iets dwars en wilt u er vanaf: klim in de 'pen'.

Schrijf een artikel dat des vrijdenkers is en verbaas ons met uw inzichten. Het beste artikel van 2020 wordt beloond met een eervolle vermelding, eeuwige roem en een waardebon van € 100,-. Voor de goede orde: de redacteuren komen niet voor de prijs in aanmerking.

Stuur uw bijdrage naar de redactie via het e-mailadres:

redactie@devrijgedachte.nl

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Stanley Bakker (Spakenburg 1970) is ondernemer op het gebied van cloud-oplossingen voor Sales, Marketing en Support. Sinds 2018 voorzitter van De Vrije Gedachte, en lid van de Vereniging tegen de Kwakzalverij. Op dit moment bezig met het behalen van een bachelor Psychologie op de Open Universiteit.

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals Hoe komen we van religie af, Beter weten - filosofie van het ecohumanisme en De vrolijke feminist.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur/coördinator van de Vrijdenker, is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

Sjoerd Karsten (1949) is emeritus hoogleraar onderwijskunde. Hij voltooide zijn doctoraalstudies in de sociologie cum laude aan de Universiteit van Leiden en promoveerde daar ook in de sociale wetenschappen.

Ewout Klei (1981) is theoloog, politiek historicus, auteur, publicist, journalist, biograaf, oud-redacteur van De Vrijdenker; hij promoveerde op een proefschrift over het Gereformeerd Politiek Verbond.

Jan Willem Nienhuys (Den Haag 1942) was universitair docent wiskunde (T.U. Eindhoven), is schrijver en vertaler en is secretaris van Skepsis en redacteur van Skepter.

Sicco Polders (1966) is filosoof, docent, sinds 2018 redacteur van De Vrijdenker en sinds januari 2020 hoofdredacteur. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Hij is een bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Violette Rondeel (1983) heeft een eigen lespraktijk, Impro Muzieklessen, geeft gitaarles aan kinderen en volwassenen. Tevens werkzaam in de ICT als support engineer op een servicedesk.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.
- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Schrijft u een boekbespreking, maak dan duidelijk waarin de relevantie daarvan voor ons vrijdenkers gelegen is, als dat niet evident is.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit. A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.

Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden